

VERSIÓ D'ORIGINALS ANGLESES I ALEMANYS

ANY II

L'element espanyol en Lluís Vives

I

LA INFLUENCIA DE VALENCIA EN VIVES

Considerant aquèlla època admirable de la Renaixença espanyola amb l'esplendor literaria d'un Antonius Nebrissensis, un Arias Barbosa, la seva gloria acadèmica de Jiménez i Alcalà, la brillantor de la Cort de Ferràn i d'Isabel, no pot mirar-se com a completa cap informació sobre la Renaixença meridional, per molt que detalli les manifestacions de la vigoria intel·lectual italiana, si omet la inclusió d'Espanya dins la perspectiva. De fet, en els començaments del segle XVI ben apart del poderós moviment lingüístic de la Italia, existiren moviments de Renaixença, conscientment regonoguts a través de l'Europa culta; el de França, associat amb el nom de Guillem Budé; el dels Països Baixos representat per Desideri Erasme i el d'Espanya, la capital contribució al qual, s'encarna en la persona de Joàn Lluís Vives. Aquests tres noms eren regonoguts com el gran triunvirat de la república de les lletres.

S'ha dit que «Lluís Vives només fou espanyol per l'accident de la seva naixença» (1). La tesi que provaré d'exposar i d'il·lustrar, serà oposada an aquesta afirmació. Donaré raons en favor de la opinió, que les circumstancies naturals qui envoltaren la creixença de Vives, produïren en ell una profundíssima impressió i dins l'alambí de la imaginació seva, influïren damunt els seus pensaments, modificant-los, com sobretot s'observa en la seva obra estructural més important *De Tradendis Disciplinis*, d'aital faisó, que no serà desencertat cercar en la seva ciutat nadiua i en la seva patria, la font d'algunes de les seves més sorprenents i originals opinions en materia educativa. Fou a Valencia on nasqué Lluís Vives en 1452 i a l'Escola o Academia valenciana (tan recentment confirmada en els seus estudis amb sanció Papal), que Vives féu els primers estudis. Valencia havia adquirit plena consciencia del gran canvi produït per la Renaixença i del gloriós prestigi de la Cort de Ferràn i d'Isabel. Cert és, que en alguns respectes Valencia se mostrava reaccionaria. Així, en 1481, el notable escriptor Antoni Calà Harana del Ojo conegut per tot Europa amb el seu nom llatinísat d'Antonius Nebrissensis, produí les seves *Introductiones latinæ*, exposant la gramàtica llatina segons els principis de la

(1) En un capítol referent a la historia espanyola en el Renaixement, escrit per un erudit de gran il·lustració i penetració, les opinions del qual són dignes d'alt respecte, el difunt Mr. H. Butler Clarke en la *Cambridge Modern History*, vol. I, p. 379.

Renaixença i durant llarg temps encara se perllongà en les escoles espanyoles la lluita entre'ls vells gramàtics del mig-avalisme i la nova gramàtica d'Antonius Nebrissensis. Pels temps mateixos en què Vives anava a l'Escola de València, el seu mestre, Amiguet, l'incità a resistir l'influència d'una nova edició de la gramàtica d'Antonius preparada per Petro Badía, i publicada en 1505. La historia diu que Amiguet induí Vives qui aleshores apenes tenia quinze anys, a escriure i a pronunciar declamacions contra Nebrissensis i Badía. Però aquesta oposició, moguda pel mestre de Vives, fracassà, i la nova gramàtica penetrava a l'Academia valenciana en 1507. No cal traçar aquí la historia de les escoles valencianes, la qual culmina amb la fundació de la Universitat. Això ho han fet ja plenament el senyor don Vicens Vives i Liern en son llibre *Las Casas de los Estudios en Valencia* (1902) i el senyor don Francisco de P. Vilanova i Pizcueta en la seva *Historia de la Universidad Literaria de Valencia*. Vives dona una descripció de l'Escola Valenciana en la seva *Ovatio Virginis Mariae* (1). Les tradicions intel·lectuals i literaries d'aquelles escoles remuntaven a 1245, al reialme de Jaume I d'Aragó *el Conqueridor*, i evidentment havien exercit estreta influencia en aquella ardent joventut valenciana i entre ella, especialment, en Joàn Lluís Vives.

En quant a la participació personal del noi Vives en aquell moviment, el seu viu sentiment de llealtat s'evidencià en l'apoi que donà a la opinió del seu mestre. Més tard, però, en *de Causis Corruptarum Artium* (2) va regonèixer Nebrissensis com a escriptor qui, per la seva variada i vasta erudició, puix era versat en tota mena de literatura, podia assumir qualsevol tasca o dignitat que's proposés.

Mentre Amiguet havia anat inspirant al lleial escolar aquell antagonisme contra la nova gramàtica de la Renaixença, València esdevenia una ciutat remarcablement progressiva, oberta a les noves idees, i Vives, sens dubte, respongué com calia a les influències d'aquell medi. València fou la primera ciutat d'Espanya qui establí una impremta en 1471. El primer llibre clàssic imprès a Espanya, sortí de l'Impremta valenciana en 1475 (3). Més tard, en 1521, essent Alonso Manrique gran Inquisidor, varen ésser capturats dos grans embalatges de literatura luterana en un vaixell holandès i cremats en la plaça del Mercat a Sant Sebastià. Anaven dirigits a València.

Ja veiem, doncs, com la ciutat nadiua de Vives, a despit dels mestres conservadors i dels estudiants acadèmics, s'associava amb tot allò que, en relació amb aquella època, representava un moviment progressiu intel·lectual i literari, fortament, per mitjà d'una joventut ben dotada i ardent de saber, encara que de moment aquesta no realisés la plena significació d'aital moviment. Mes, apart encara dels esdeveniments de la Renaixença contemporanis amb l'infantesa de Vives, les primitives tradicions històriques bategaven estimuladores. La mateixa paraula València era mirada com equivalent del nom de Roma, puix Roma era derivada del grec Ρώμη, i així significava lo mateix que València, és a dir, Poixança. Havia sigut capital dels edetans i colònia romana. «Poixant ciutat» com se considerava, va ésser presa en 413 pels gots i en 712 va caure sota la dominació dels alarbs els quals li dugueren la prosperitat i les fonts de riquesa que mai més ha perdudes. En les mans mahometanes València mostrà una notable iniciativa emprenedora i aleshores constituïa una república.

Després de vint mesos de siti, Rodrigo Ruy Díaz de Vivar, el Cid Campeador, unit per naixença amb Burgos, amb el seu exèrcit d'«ardits aventurers» arrepassà València

(1) *Opera* 1792-80, vol. VII, p. 127. V. Foster Watson: *Vives: on Education*, p. xlvii, n. 27.

(2) Llibre II, cap. 2. *Opera Omnia*, editat per Mayans a València 1782-90, pp. 84, 85.

(3) J. E. Sandys: *History of Classical Scholarship*, vol. II, p. 157. Von Hefele refereix que en 1478 fou feta a València una traducció de part de les Sagrades Escripures pel germà de Sant Vicens Ferrer.

als alarbs en 1095, dominant-hi fins a la seva mort en 1099. Valencia, no sempre tan poderosa com pretenia ésser pel seu nom, tornà a caure en mans dels alarbs i fou finalment guanyada a Espanya per Jaume I d'Aragó en 1238, esdevenint part dels dominis castellans pel matrimoni de Ferràn i d'Isabel. Valencia conservà i conserva avui dia, els fruits dels sòlids serveis dels alarbs envers la seva agricultura i la seva industria i el refinament de maneres i la cortesia han deixat una marca ben distintiva en aquella provincia. Cada cop que Valencia era conquerida, s'assimilava sempre noves característiques que en mig de la seva unitat revelaven diversitat de traços. El predomi literari i científic dels alarbs, des del segle VIII al X, donà una gracia i uns encisos especials a la literatura valenciana, que explica en certa manera la gran superioritat dels seus distingits metges i advocats. Aquest agut interès pel dret i la medicina és característic de Lluís Vives—sobretot en el seu llibre d'educació, *De tradendis disciplinis*,—i és per això que podem atribuir l'origen del seu interès per les materies mèdiques i legals a la tradició valenciana, especialment si recordem l'afecte amb què ens parla del seu avi matern el jurisconsult Enric March (1) qui inicià Vives en Dret a Valencia, i del seu amic el metge Joàn Poblacion (2).

La predilecció dels valencians envers la medicina, derivada dels alarbs, ens explica també l'interès vivíssim demostrat per Vives al suggerir son tractament per als pobres febles i malalts, i especialment al referir-se als anormals i afligits i a la necessitat d'una pública provisió municipal en favor d'ells. L'al·lusió als sords i muts en el *de Anima* (3) pot ésser molt bé deguda a experiències fetes a Valencia i és digne de remarcar-se que si s'exceptua Rodolf Agrícola, Vives sia palesament el primer escriptor que tracta de l'aspecte educatiu de la sordera. Respecte a la ceguetat probablement se n'han ofert a la observació de Vives quan era noi a Valencia, alguns casos. Naturalment, els escriptors del Nord d'Europa vivint en encontrades on l'acció directe dels raigs del sol no és sentida amb tanta intensitat eren menys portats a estudiar aquesta materia.

Valencia és amb justicia descrita com el «jardí d'Espanya». Els seus arrossars amb el sistema moresc de regadiu són cosa sorprenent per al viatger nòrdic. A més a més, però, és rica en tota mena de llegums i fruits i el seu clima subtropical no podia menys de romandre com a delitosa memoria en aquell a qui el fat dugué a passar la darrera part de la seva vida en el Nord d'Europa. No existeix a Espanya cap ciutat que compti amb homes i dones millor dotats físicament ni que posseeixin un sentit més pregón dels matços de la vida en cada ocasió, així en maneres com en vestir, com en tota mena de discerniment. No cal dubtar que aquestes característiques eren tan marcades en temps de Vives, com ho són avui. El qui visita Valencia és atret per la Catedral i aquella remarcable mostra d'aquitectura gòtica—la Llonja—que és a l'ensem un signe exterior de la prosperitat de la industria de la seda a Valencia. No obstant, encarà que la torre de la Catedral—el Miquelet—fou construïda abans de la fi del segle XIV i la Llonja cap a últims del XV i ambdós, per tant ja existien en temps de Vives, no és pas d'aquests interessants edificis de ço que'ns parla en els seus llibres: són més aviat les coses naturals de la seva estimada terra i les característiques de la bategant vida humana a Valencia ço qui atrau els pensaments de Vives, ço que ell desitja descriure als altres. Tot allò aparegué als ulls de Vives com aparegué als de Richard

(1) Pot veure's una informació sobre la familia dels March en la Introducció a *Les obres d'Ausias March*, vol. I, publicades per l'Institut d'Estudis Catalans.

(2) V. p. 34 *infra*. Aquests assumptes són considerats especialment en *De Subventione Pauperum* de Vives, encara que en *De Anima* se fan al·lusions que ben bé poden haver estat suggerides per les tradicions valencianes.

(3) *Opera*, III, p. 373.

Ford (1). Si els poetes de l'antiguitat col·locaren els seus Camps Eliseus a les vores del Betis, els alarbs, amb no menys justícia, col·locaren el seu paradís en l'*Horta*, el jardí del Turia. Imaginaren que el cel era sospès damunt d'ella i que n'havia caigut un troç a la terra — *cælum hic cecidisse putes*.

Un dels rellevants mèrits de Vives és el d'haver romput amb les subtilitats i abstraccions mig-evals, donant-se a l'espontani i saborós gaudiment de lo concret. Fugint de lo metafísic girà son esguard vers lo físic, lo natural.

Vives deixà València aproximadament als disset anys, però els efectes de les primerenques circumstancies que l'envoltaren, no s'esborraren en ell mai més. En 1538, deu anys abans de morir, va escriure les seves *Exercitationes Linguae Latinae*. Aquest llibre consisteix en vinticinco diàlegs o col·loquis per a escolars, escrits amb el propòsit d'exercitar als estudiants en parla llatina, escrits en bon llatí, i per a expulsar de les escoles les frases barbres que s'havien anat agombolant en l'ensenyança del llatí durant l'Edat Mitjana i que seguien dominant de manera universal gairebé, en les escoles ordinaries. Però a més a més del propòsit d'introduir el bon llatí, aquests col·loquis s'esforcen en oferir assumptes interessants per a la conversa dels alumnes. Amb la seva sinceritat realista, aquells diàlegs donen l'evidencia d'una realitat inconscientment sentida (2). Les *Exercitationes* de Vives, per això mateix, encara que sols se proposin formar un llibre de text, vénen a ésser en realitat un importantíssim tractat educatiu, on, en forma concreta, Vives planteja espontaniament la materia que ell creu apropiada per a les escoles. El llegidor que consideri els passatges que donem a continuació regoneixerà que Vives, amb un senzill encís, planteja la qüestió de l'estudi i la observació de la Natura, per més que sembli haver-se proposat solament l'ensenyança de la parla llatina als seus deixebles. Jo crec que al fer això, Vives és el primer entre'ls moderns educadors en advocar per la observació de la Natura com a preferible i apropiat estudi per als nois de col·legi. Caldrà remarcar que malgrat parli d'altres llocs, els trets característics de la seva València nadiua semblen haver acudit espontaniament al primer terme de la seva imaginació.

I. Se tracta d'un diàleg on se descriu una excursió acadèmica (3). S'hi descriuen els encontorns de París.

Misippus: Mira que suaument s'escola el riu. Quin delitós murmuri produeix l'abundant cristall de l'aigua entre les daurades roques! Sents el russinyol i l'oriol com canten? Certament els encontorns de París són ben delectables!

Philippus: Que plàcidament flueix la corrent del Sena... O! amb quina art màgica es mostra vestida aquella prada.

Misippus: I per mà de quin meravellós artífex!

Philippus: Quina suau sentor exhala! Vulgues cantar-me alguns versos de la faisó com tu sabs fer-ho.

---

(1) *Hand-book for Travellers in Spain*, 1845, vol. I, p. 429. La primera edició de la «Espanya» de Ford és avui rara. Mes com a resum de les antiguitats i tradicions d'aquell país encara no ha estat superada per cap llibre anglès sobre'l mateix.

(2) Foster Watson: *Tudor School-boy Life: The dialogues of Juan Luis Vives translated for the first time into English*, London; J. M. Dent (1908), p. xxxii.

(3) Diàleg IX *Iter et Equus*, *Tudor School-Life*, p. 61. No's pot considerar aquesta com un prototipus de la moderna excursió escolar?

II. Se tracta d'un diàleg titulat: *Garrientes* (1).

Bambolio: Escolta, un russinyol!

Graculus: On és?

Bambolio: No'l veus allí, damunt d'aquella branca? Escolta amb quina ardència canta, no para mai.

Nugo: (Com diu Marcial) Flet philomela nefas. (El russinyol plora una injustícia.)

Graculus: Què té d'estrany que tan suaument refili si ens ha vingut de l'Atica on les mateixes ones de la mar s'estenen per la platja sense perdre mai el ritme?

Després s'introdueix en el diàleg la faula clàssica del Russinyol i la Puput. (V. Ovidi: *Metamorphoses*, lib. VI, i Virgili: *Æglogues*, VI.)

III. Malgrat Vives no associï explícitament Valencia amb el diàleg *Deambulatio Matutinae* podem fàcilment comprendre que en imaginació es traslladava al temps de la seva infantesa quan un dels interlocutors diu als seus amics:

«No emprenguem l'excursió precipitadament, sinó tranquilament i gentil. Fem el tom de les muralles de la ciutat dues o tres vegades, de manera que poguem amb tota llibertat i pau contemplar aqueixa vista esplèndida» (3).

Vives descriu després la primavera:

Joannius: «Cap sentit romà sense un senyorial fruïment! De primer els ulls! Quants variats colors, quina vestidura damunt la terra i els arbres! quina catifa! On trobar pintures comparables amb aquest espectacle?... No sense raó el poeta espanyol Joan de Mena nomenà al mes de Maig pintor de la terra. Després la orella. Que deliciós de sentir el refilar dels ocells i sobretot del russinyol! Escolteu (quan canta en l'enramada) com ne brolla, al dir de Plini, el sò moduliat per la perfecta ciència de la música... En bona veritat, trobem sempre en el russinyol, com aquell trobava, l'estudi complet i l'escola de la música. Els seus petits consideren i escolten les notes, imitant-les. El tendre deixeble escolta amb ardent aplicació (tantdebò els nostres mestres obtinguessin una atenció parella!) i produeix el sò escoltat. I després tornen a callar i escoltar. La correcció per l'exemple, i un cert sentit crític per part de l'ocell-ensenyador són aplicats estrictament. La natura però els guia com cal, mentres els sers humans tenen d'exercitar dificultosament les seves disposicions. Afegiu a tot això el suau perfum que

(1) *Tudor School-Life*, p. 45.

(2) *Tudor School-Life*, pp. 88-90.

(3) Malauradament això no és possible des de Valencia. La història diu que'l Cid feu pujar la seva esposa dalt de tot del Miquelet perquè veiés la plaent encontrada que havia conquerida. Es una ascensió que cap visitant de Valencia deixa de fer. Ford, en 1845, diu: «Les muralles de Valencia construïdes en 1356 per Pere IV són molt perfectes. Feu-ne el tom.» Volum I, p. 438.

cada lloc respira, els prats, les messes, els arbres, i fins els camps incultes! Per tot arreu on us gireu, la boca troba sabors agradables, fins en l'aire mateix, que sab a la primerenca i més dolça mel.»

Així Vives obre de bat a bat son cor als nois d'estudi, demostrant que guarda els sentits aguts i amants de la natura que tenia durant sa joventut a València. I no és aquest amor de la natura sentiment estètic solament. En *De Tradendis Disciplinæ* (1) Vives avança la seva teoria educativa, que l'exercici de la lògica deu ésser compensat i completat per l'estudi de la natura.

Amb pregón instint educatiu, el filòsof valencià diu així: «La joventut trobarà l'estudi del coneixement de la Natura molt més fàcil que una materia abstracta, puix aquell pot ésser adquirit per la penetració dels sentits naturals, mentre que un estudi intel·lectual abstracte requereix coneixences en diverses materies de la vida, experiència i una bona memoria (2). Devem considerar en primer lloc, les coses més fàcils de conèixer, com són aquelles que's mostren evidents als sentits.» Perquè els sentits són les entrades de tota coneixença» (3).

Vives s'oposa molt a l'estudi, pel llibre, de la Natura. L'estudiant ha d'ésser un agut observador. No ha d'ésser obstinat, presumtuós, querellaire. Aquesta constant observació és la qui porta grans aventatges a l'agricultura, al cultiu dels fruits saborosos, dels aliments i a la provisió de remeis i medecines. Si la natura és observada estrictament, no és necessaria cap més recreació. Es per si mateixa un exercici de passeig (*deambulatio ipsa*). Es a l'ensem escola i mestra (4).

Per aquest estudi de la natura, contrari a les pràctiques mig-evuls no és necessaria la «disputació», sinó únicament la «contemplació silenciosa». Aquesta «contemplació de la natura», però, és inútil i fins perjudicial si degenera en divagació peresosa. L'estudi de la natura pot servir o per a les arts útils a la vida o per aixecar l'estudiant de la coneixença de les obres de Déu fins a l'admiració i l'amor per l'autor d'aquestes obres (5). L'efecte penetratiu, així com el compendiu de l'estudi de la natura és indicat per Vives amb remarcable lucidesa quan diu: «Tot ço que'ns mostren les arts *ha estat primer en la Natura*, així com les perles són en la conquilla i les pedres precioses en la sorra» (6).

Heus-aquí, doncs, per primera volta en la historia moderna, que Lluís Vives ens revela el significat de l'exercitació dels sentits en la observació de la natura. Ell tingué també la inicitiva intel·lectual en el compendre que la observació deu ésser completada per l'experimentació. Heus-aquí un passatge crucial qui mostra la seva apreciació de la importancia de l'experiment observador, un parell de generacions abans de Francis Bacon: «La Natura ha donat a l'home sentits corporals i penetració mental per a discernir, observar, compendre i apendre; a més a més, té un poder de judici amb el qual pot reunir ço que estava separat i dispers, guanyant així possessió de veritat. Per altra banda, pot rebutjar ço qui és contrari a la veritat. En aquests judicis pot ésser ajudat pels experiments i per l'experiència en l'ús de les coses, amb la concentració de la seva ment, amb aplicació, persistencia, memoria, exercici de les facultats.

(1) *Opera* (1782-90), vol. VI, p. 345 i següents. Llibre IV, cap. I.

(2) *Ibid.*, vol. VI, p. 347.

(3) *Ibid.*, p. 348. Les paraules de Vives són aquestes: *Initio exhibenda sunt facillima, id est, sensibus ipsis pervia, hi sunt enim ad cognitionem omnem aditus.*

(4) *Ibid.*, pp. 350, I.

(5) *Ibid.*, p. 348.

(6) *Ibid.*, p. 250.

Quan tots aquests esforços per part seva no siguin suficients, vindrà l'ajuda dels altres homes, per les ensenyances tramesses d'home a home» (1).

Vives no s'atura en aquest suggeriment de l'empleu de la observació i de la experimentació. Senyala la valua del mètode inductiu, que creu efectivament necessari per molt que insisteixi en l'estudi observador de la Natura. Mostra com és necessari, no sols en l'estudi de la Natura, sinó també en la elaboració d'una teoria de lleis i de medicina; i com la seva aplicació als estudis del món exterior, era sols paral·lela al mètode amb què l'art de la Retòrica havia sigut elaborada segons l'estudi de la pràctica en cada tropus i figura usats per Ciceró, Demòstenes i altres models, a l'escriure llurs persuasius discursos (2).

Així, doncs, on adquirí Vives aquest amor de la Natura que'l dugué a uns suggeriments de tanta portada com la inclusió en els estudis educatius de la materia essencial a la ciencia natural? No va pas adquirir-lo dels seus professors a la Universitat de París. No li fou comunicat pels instructors de Lovaina, ni tampoc per Erasme. L'Anglaterra amb el seu clima sever i les seves desagradables boires, no hauria atret pas la seva atenció, al menys de manera favorable, envers els seus aspectes físics. Aquesta devoció per la Natura, aquesta nova direcció de l'interès educatiu sembla haver sigut derivat, me sembla, per la seva vida primerenca a Valencia. An això s'ha objectat que va deixar tan jove la seva ciutat nadiua, que'ls seus interessos intel·lectuals devien haver-se derivat de les circumstancies qui envoltaren la seva vida madura. Quan anà a París en 1509, com ja havem dit, només tenia 17 anys. Va morir en 1540. Els llibres d'on hem pres les nostres citacions, el *de Causis Corruptarum Artium* i el *de Tradendis Disciplinis*, foren publicats en 1531, i les *Exercitationes* en 1538; ambdues, per tant, pertanyen a la darrera part de la seva vida. Aquest fet, però, no ofereix dificultats a la suposició que les circumstancies naturals de Valencia que l'envoltaren quan era jove van proporcionar-li el fons del seu amor per la natura, i la penetració de les possibilitats educatives de l'estudi en la natura, quan esdevingué home. Hi ha només una altra prova notable de la profunditat de les impressions primerenques: el tan conegut fet psicològic, que les impressions dels sentits en la infantesa són sovint acumulades i transformades en el material de les últimes concepcions intel·lectuals de l'home. No és improbable que generalment se trobés que serà més gran la disposició intel·lectual d'un home i més pregonament la manifestarà, com més impregnat estigui per les impressions que'ls seus sentits reberen quan era noi. Per tant, nosaltres gosem atribuir les últimes opinions sobre'ls estudis de la natura a les experiencies dels sentits i a les naturals impulsions en ell despertades a Valencia en primer lloc, i per la seva patria Espanya, en segon. Hem d'admetre, no obstant, que aquest no era el cas comú en temps de la Renaixença. Erasme expressà el general sentiment i en realitat, l'experiencia general dels humanistes, quan manifestava el desig d'ésser un ciutadà de la República de les Lletres, i en aquesta República solament adquirir coneixement de tota manifestació. Tot ço que's proposa el present article és apuntar les consideracions que puguin preparar-nos per a jutjar si Vives fou o no una excepció de la regla. Dit en altres paraules,

(1) Les paraules de Vives en aquest passatge important són: Dedit natura homini sensus in corpore; in animo vero acumen, quo cernat, intelligat, apprehendat; tum iudicium, quo sparsa et dissipata indagine quadam colligat, ad nanciscendum verum... contrarium rejicit... hinc adiuvatur experimentis, ac usu rerum, intentione animi, studio, sedulitate, memoria, exercitatione, quae quando sua cuique non sufficiunt, accedunt aliena per doctrinam homini ab homine traditam. *De Causis Corruptarum Artium*, Llibre V, cap. 2. *Opera*, VI, p. 185.

(2) Per a una més completa crítica pel mateix autor, de Vives com a campió de l'Estudi de la Natura i de la Ciencia Moderna i com a precursor de Bacon i el seu ús del mètode inductiu, vegi's Foster Watson: *Vives: on Education*, Cambridge University Press, 1913.

diferent dels seus alguns germans humanistes, Vives trobà amplament les seves inspiracions en la seva vida primerenca a València, a Espanya. En les seves opinions educatives, sovint difereix dels altres humanistes. Les seves opinions se'ns mostren sovint com a elaborades únicament per un home qui compta amb càlides remembrances de la vida de sa llar, d'un bell arondament natural i una gran consciència de les gestes brillants i de les aspiracions de la nació seva.

Respecte a l'assumpte del vernacle, cal nomenar la obra capdal d'Antonius Nebrissensis. En 1492 va publicar un diccionari de paraules llatines-espanyoles i el mateix any va escriure la seva *Gramàtica Castellana*, que fou, segons sembla, la primera gramàtica vernacular d'una llengua romança escrita per un erudit humanista. En 1517 aquesta gramàtica fou seguida de les *Reglas de ortografía en la lengua castellana*. Encara però, que Antoni de Lebrija hagués escrit la primera gramàtica espanyola, Vives fou el primer humanista qui s'obrí pas amb suggeriments educatius ben definits (1), com el de introduir el vernacle en la instrucció de l'escola.

Amb els seus suggeriments en favor de la contemplació directa i la interrogació de la Natura, amb la seva insistència sobre la significació educativa de l'exercitament dels sentits, Vives s'havia diferenciat de la total atmòsfera i circumstancies dels escolàstics mig-evals i fins de molts metges. Havía afermat la seva independència de pensament contra'l pes sencer de l'autoritat. Com ell mateix diu en *De Tradendis Disciplinis*, «els estudiants deuen considerar que'ls antics també foren homes i sovint sostingueren opinions errades en les matèries que se'ns mostren més evidents» (2). I així, els estudiants investigadors deuràn aprendre de donar llur assentiment a la raó, més aviat que a l'autoritat humana. Així estava preparat Vives per a rompre amb el passat. En aquest punt els humanistes principals se trobaren prou d'acord. Però Vives també estigué disposat, quan considerà la veritat en perill, a separar-se dels humanistes mateixos. El decisiu advocament de Vives en favor de la llengua maternal me sembla, ho repeteixo, pendre amplemment el seu origen en el període d'impressions vivament rebudes durant la seva joventut a València. Es cosa ben clara que la primitiva història de València dugué a la seva ment la urgent necessitat de considerar els problemes del vernacle. Posa de relleu la importància del parlar en pur i acurat vernacle en la llar del noi. Requereix que'l parlar de la mare sigui curós i exacte, a fi que'ls nois mai oblidin la forma de la parla amb què se'ls expressà quan eren infants (3). «Perquè imitaràn tant la virtut com el vici si algú n'hi hagués en el llenguatge».

Per a il·lustrar aquesta tesi, Vives apel·la a la història, a les experiències passades de la seva pròpia València, i mostra com Jaume el Conqueridor en 1238, «després d'haver guanyat la meua terra de València» de mans dels serraïns, hi portà homes d'Aragó i dones de Lleida i així «els seus fills, amb tota la seva posteritat, conservarien el llenguatge de les seves mares que encara avui parlem». Mes no és prou encara que'l llenguatge de la mare hagi d'ésser pur: en bé del noi, el coneixement pel mestre, del vernacle té d'ésser complet. Vives no perdía de vista que durant els trescents anys transcorreguts d'ençà que València caigué en mans del rei d'Aragó, havia ocorregut un canvi constant i un desenrotllament en la parla i en l'escriptura del vernacle. Per això requereix que'ls mestres coneguin la llengua materna completament i la parlin de manera que'ls

(1) Vives publicà aquestes opinions en *De Tradendis Disciplinis* en 1531. A Anglaterra Roger Ascham en 1545, en el seu *Toxophilus*, enaltia l'ús de l'anglès com a instrument per als escrits literaris, i en 1581, Richard Mulcaster, en les seves *Positions* i en 1582 en els seus *Elementaries* advocà ardidament per l'ensenyança de l'anglès a les escoles.

(2) *Opera* (1782-90), VI, p. 376.

(3) Foster Watson: *Vives and the Renaissance Education of Women*, p. 124. El passatge que conté l'al·lusió a la història de València, se troba en el *De Institutione Feminae Christianae*, *Opera* (1782-90), vol. IV, p. 259.

nois no puguin imitar errors de dicció, que amb persistència els acompanyarien quan esdevinguessin grans. Es més encara. El mestre hauria de conservar en la memòria totes les velles formes de les paraules vernaculars, fins les que haguessin desaparegut de l'ús, a fi que pogués conèixer la història del llenguatge. «Que'l mestre sigui com abans era, el guardador del tresor del vernacle; altrament ocorre que els llibres escrits en una llengua cent anys endarrera, no seràn compresos per la posteritat» (1).

Fins a tal punt se troba d'acord Vives amb allò que avui constitueix el mètode pedagògic lingüístic, que exigeix dels deixebles «l'anomenar directament les coses que se'ls presenten als sentits». Quan comencin a estudiar-se els autors en un altre llenguatge, la seva exposició, al començament, ha de fer-se *en paraules del vernacle*, i sols gradualment anirà usant el llatí (2). I novament estableix el seu mètode, en un altre passatge: «Que'ls alumnes, al començament, s'expressin en la parla que'ls és nadiua, a casa seva. *Si s'equivoquen, que'l mestre els corregeixi*. Partint d'aquest punt, que gradualment vagin parlant en llatí... *Fòra de l'escola que parlin la seva pròpia llengua*, a fi que no puguin acostumar-se a fer cap barreja d'ambdúes llengües» (3). Seria difícil trobar en qualsevol humanista d'aquell període, un pledejament similar en favor del parlar els nois en vernacle en lloc de llatí, fins en les hores de jòc. I, evidentment, en el fons del pensament de Vives, hi ha l'experiència suggerida per la història de València i les recordances de la seva pròpia joventut. Cal encara esmentar una altra proposició de Vives referent al vernacle. En la seva notable exposició dels aspectes educatius de l'estudi del dret, demana que totes les lleis siguin escrites en vernacle, en llenguatge clar i intel·ligible. I com que les llengües sofreixen alguns canvis en el curs del seu desenrotllament, esdevenint obscures les formes antigues, l'Estat deurà de tant en tant revisar el llenguatge de les lleis i estatuts, i dur-los al nivell de la parla corrent (4).

Cada individu ha de comprendre clarament ço que espera d'ell l'autoritat legal. Comprendrem com era familiar aquesta idea als Valencians quan recordem que, avui encara, cada dijous al matí se reuneix el Tribunal de les Aigües enfront de la Puerta de los Apóstoles i jutja en totes les qüestions relatives al sistema de regadiu que's practica de temps immemorial. El Tribunal se compon de set membres, elegits pels pagesos mateixos, un per cada districte, junts amb un representant del govern. El Tribunal data de la ocupació pels alarbs. Les actuacions se fan en llemosí, dialecte del poble, i són gratuïtes. Els casos són discutits en públic i els procediments són senzills i estaberts d'una manera sumaria. D'aquí podem fàcilment deduir que amb aquest tribunal present a la ment, Vives deuria despacientar-se força de les inútils obscuretats del llenguatge, de les formes i dels mètodes legals, i com era natural en ell l'apremiar als legisladors europeus, perquè seguissin la simplicitat moresca. Si Vives no hagués comptat amb la seva experiència valenciana, no semblaria més raonable en ell que en un altre humanista qualsevol, per exemple, Erasme, el requerir dels legisladors passar-se del savi llenguatge llatí, com a instrument dels decrets legals.

El fet que València tingui el Grao i estenenent-se al llarg de la costa les seves pesqueries locals, no deixa de pendre significació en la memòria de Vives. Puix ell considerava, amb poca usada agudesesa de penetració, l'empendre l'estudi dels peixos com

(1) *De Tradendis Disciplinis*, Llibre III, cap. 2. *Opera* (1782-90), vol. VI, pp. 306, 7.

(2) *Ibid.*, VI, p. 307. Vives espera així poder assegurar una dicció llatina pura. El llatí és sols vàlid com a llenguatge internacional quan és parlat correctament. Com diu ell: l'espanyol barbarisant no és comprès pel barbarisant germànic i viceversa. *Opera*, VI, p. 302.

(3) *Ibid.*, VI, pp. 311, 12. Mr. W. H. Woodward en son *Erasmus: concerning Education*, p. 63, diu del reglament de l'Escola de Strasburg en 1528, que és estrictament erasmiana, en especial quan declara: Vernacula lingua loqui in ludo nostro piaculum est, atque non nisi plagis expiatur.

(4) *Ibid.*, VI, p. 411.

una part del coneixement de la Natura dintre'l problema general del llenguatge. «En aquesta part de l'estudi de la Natura — diu — som extremadament ignorants (1), puix la Natura ha sigut pròdiga d'una manera gairebé increïble en la provisió de peixos, i, en l'anomenar-los apar una prodigalitat semblant... No solament varién els llenguatges nacionals a l'anomenar-los, sinó que existeix diferència en els noms locals donats als peixos per les diverses poblacions i ciutats que són molt aprop unes d'altres i els habitants de les quals parlen el mateix llenguatge» (2).

Sens dubte Vives aquí pensava en la costa valenciana. En aquest mateix respecte pot citar-se la remarca de Vives: «Els carreters són l'escuma de la terra; els barquers, l'escuma de la mar (3). Dóna a un carreter la meitat d'allò que't demani.»

Hi ha proves absolutes de la pregona impressió produïda en Vives per la seva ciutat nadiua fins en els detalls més ínfims. A més a més dels passatges referents a la Natura i en connexió amb el pledejament en favor del vernacle que hem apuntat, les *Exercitationes* escrites per als nois de tota Europa i, sens dubte, no especialment per als espanyols (i molt menys per als nois valencians), contenen algunes referències a València, moltes més que a Flandes, l'encontrada on Vives escrigué el llibre. No obstant sentí un pregón interès envers qualque ciutat flamenca, Bruges per exemple, a causa, com ell deia, que s'assemblava més a la seva ciutat nadiua que una altra qualsevulga. Les *Exercitationes* foren escrites trenta anys després que Vives havia deixat València, i, segons sembla, un cop ne sortí no havia tornat mai més a visitar-la. Es per això que seràn potser dignes de recordar alguns dels detalls valencians que's poden trobar en aquell llibre d'exercicis llatins per a nois.

El vintidósè Diàleg és intitulat *Leges Ludi*, però el subtítol és *Un diàleg variat sobre la ciutat de València*. Vives, malgrat els trenta anys que era absent de València, usa els següents noms clarament locals: *Ludus miraculi* (el juego del Milagro) i el de los Carroces, San Esteban, La Puerta del Real, El Palacio de Don Fernando, Duque de Calabria, San Juan del Hospital, Platea Ficus (la plaza de la Higuera), Plaza de Santa Tecla, la calle de la Taberna del Gallo (4), la casa de Vives (5), San Martín, la calle de Valerio, la Plaza de Villarasa, el juego de la pelota de Barcia i de los Moscones, la plaza de los Peñarroches, la calle de los Cerrajeros i la de los Confiteros, la Plaza de la Fruta (Frutería), la Plaza de las Verzas (Vercería), el Fiel Mayor (Almotacén), la Plaza de Nuestra Señora de la Merced, la calle de la Chimenea (carrer del Fumeral) i de San Agustín, la calle de la Bolsería, el Tosal, la calle de Caballeros, la casa de la familia Scintilla, la corte de los Tribunales, Audiencia.

Per a qualsevulga informació topogràfica de València a començos del segle XVI, la relació que'n fa Vives de memòria, malgrat la seva llarga absència, ha d'ésser de primera importància (6).

En el diàleg més amunt esmentat Vives fa passejar per la ciutat de València tres homes: Borgia, Scintilla i Cabanillus, i l'esment de dos jòcs de pilota suggereix una discussió sobre les lleis justes per a regular jòcs i entreteniments. Quan arriben a l'Au-

(1) Ja en les *Exercitationes*, Diàleg XVII *Convivium* (el Banquet) dedica una secció als «peixos», en el curs de la qual diu: «Si un filòsof comença a controvèrsar sobre'ls peixos, per exemple, qüestió en extrem incerta i discutible, ja cal que procurarem per llits a fi que pòguem dormir-hi.»

(2) *Opera*, VI, p. 350.

(3) *Exercitationes* IX. *Iter et Equus*. Excursió a cavall. Richard Ford diu: «De tota la vil mena de la gent de mar, els pescadors del Grão són els més insensats.» I, 450.

(4) També hi ha una al·lusió en els *Dialogues* a una taverna dita del Gall (*gallus gallinaceus*).

(5) Vives nomena la seva germana com vivint a València en temps de les *Exercitationes*, és a dir, en 1538.

(6) Així ho ha intentat D. Cristòfol Coret Peris en la seva traducció dels Diàlegs en castellà (1723), a l'identificar alguns dels llocs esmentats. El professor D. Adolf Bonilla i Sanmartín reuneix tots els coneixements aportats per altres autoritats a més dels aportats per Coret en la seva obra completíssima *Luis Vives y la Filosofía del Renacimiento*, p. 576.

diencia, Scintilla és invitat a establir les lleis que han de regular els entreteniments tal com foren escrites per un mestre nomenat Aureus en una tauleta que se sabia que guardava penjada en la paret de la seva alcova. Així Vives, d'una manera molt interessant, exposa als nois d'estudi les hores en què deuen ésser jugats els jòcs; la bona tria dels companys, la millor mena de jòcs, la qüestió de les juguesques, el millor estat d'esperit per a jugar, i la llargada del temps que deu emplear-se en els jòcs. I aleshores envolta els seus principis educatius del jòc amb associacions de la ciutat nadiua de la seva juvenesa. La topografia de Valencia no li era necessaria. Ja n'hi havia prou amb l'espontania expansió de l'amor de Vives envers Valencia, no perdut ni tan sols disminuït pel temps transcorregut.

Sigui'ns permesa una cita dels seus records en aquests diàlegs. No podia estar-se, al parlar de Valencia, d'esmentar la gran plaça del Mercat, el Mercado.

Borgia: Seguim endavant. Passem per aquest carreró a la plaça de los Peñarrochas.

Scintilla: Res més plaent que això. D'allí, per la calle de los Cerrajeros i la calle de los Confiteros arribarem a la plaza de la Fruta.

Borgia: No podríem dir-ne també la Plaza de las Verzas?

Scintilla: El mercat és ambdúes coses. Els qui prefereixen menjar llegums ne diuen el mercat de les llegums; els qui prefereixen fruits ne diuen mercat dels fruits. Quina amplaria té el mercat! quina multitud de venedors i de coses exposades a la venda! Quina olor de fruits, quina varietat, netedat, brillantor! Apenes se pot concebre que'ls horts continguin fruits suficients per a donar tot ço que conté aquest mercat!

Després Vives ret tribut a les autoritats de la ciutat per la cura que tenen que cap comprador sigui víctima del frau (1). Hi ha un altre diàleg en les *Exercitationes* (v. IV), *Euntes ad Ludum literarium*, uns nois que van a l'escola, als quals se'ls dona com a interlocutor una dòna vella venedora de llegums. Aquest col·loqui és també valencià, i s'hi parla de la iglesia de Santa Ana, de la Plaza de Villarasa, la *Platea Domini Veterani* (traduït per Coret com a Plaza del Señor de Beteia, la taberna Verde, la calle del Gigante). En comptes d'anar a estudi els nois hi passen de llarg per a travessar el Mercat, on certa dòna vella els diu que poden comprar enciam, raves i cireres, a més bon preu que enlloc. Els nois fan enfadar la vella, que'ls menaça. Ells *proven* les cireres, i les declaren amargues i la tracten d'emmatzinadora, puix les cireres que ven fan escanyar les persones, de manera que, al cap i a la fi, Vives ens demostra que, malgrat les excel·lents autoritats, podien presentar-se queixes contra'l frau!

En son *De Institutione Feminae Christiane*, Vives protesta contra'l costum que tenen les dònes de pintar-se el rostre. Diu: «Amb justícia Juvenal fa la demanda: de la cara empastifada i emmidonada d'una dòna, pot dir-se'n una cara o valdria més dir-ne una part malalta?» Vives després se refereix amb gran reprovació a la seva Valencia. «M'estendria més sobre aquest assumpte, si no fos jo nat en aquella ciutat on les dònes tenen mala fama en aquest respecte i, en opinió meua, no sense causa. Tindria de cen-

(1) Aquesta declaració de Vives suggereix que la inscripció que hi ha en les parets de la Lonja de Valencia ha donat bon resultat: «Només aquells que no hagin defraudat ni practicat la usura guanyaran la vida eternal.»

surar *ma propria patria*, que és la cosa que més estimo, en allò que vergonyosament pot corrompre els seus costums» (1). D'aquesta incisiva faisó arribava Vives a parlar de les dones valencianes!

Qualques anys abans que fossin escrites les *Exercitationes*, escrigué Vives en son Prefaci al *Somnium Scipionis Ciceronianum* (1520) una descripció de Valencia i els valencians. Fou escrita dotze anys després d'haver deixat la ciutat. El Prefaci té forma de lletra i endreça a Everard de la Marck, bisbe de Lieja i arquebisbe electe de Valencia. La donaré aquí sencera, ja que tan íntimament manifesta l'afecte de Vives envers sa ciutat nadiua.

«A qui felicitaré primer per la vostra elecció com a arquebisbe de Valencia, reverende Pare i príncep il·lustríssim, a vós, als meus paisans i a mi mateix? Perquè ambdúes parts deuen ésser felicitades; a vós, damunt el qual ha recaigut un tan alt càrrec, perquè res podria haver, de més plaent i satisfactori per a vós, tant per bé de la cura d'ànimes d'aquella gent, com per lo delitós de l'encontrada on aneu a viure. En quant a la multitud d'aquella gent, és per natura joiosa, desperta, senzilla i, amb això, tractable i obedient. Envers sos prínceps i magistrats, mostra singular afecte i bona voluntat. En les seves relacions eclesiàstiques, manifesta una devoció increïble, i respòn a les amonestacions dels seus sacerdots sense vacil·lacions ni insolències. Els membres de la noblesa són més nombrosos en aquella ciutat que en altra qualsevolga, maravellosament esplèndids, magnífics, afables i humans. El comerç íntim amb ells mai se farà odiós ni feixuc. Puix aquella regió, és la descrita per Claudià, «on el Turia s'escola entre les flors de les seves ròsees vores» (2).

»Tant és fèrtil l'encontrada, que no hi ha gairebé races d'homes, ni menes de fruits, llegums i herbes salutíferes, que no s'hi produeixin i brotin en la més rica mesura. Es tan bella i delitosa, que no hi ha estació de l'any en què, tant les prades com els arbres abundants no estiguin vestits i pintats de fullatge, flors, verdor i varietat de colors. El cel és clar, pur, suau, tranquil. L'encontrada mai se mostra endurida per les glaçades, ni obscurida per núvols ni el seu ambient és mai enrarit ni escalfat per càlides vapors. Sinó que s'hi manté constantment una tan admirable temperatura, que la salut de tota cosa vivent és prosperíssima en tota aquella regió i romàn en forta i constant vigoria.»

I conclou: «Els encisos de Valencia són més grans del que poden i deuen ésser referits en una lletra. Parlo del meu país com dels meus béns, més aviat amb modestia, per por que les meves paraules no donguin lloc a la sospita que exagero.»

Cal que considerem també la meravellosa vigoria intel·lectual de la vida i del pensament nacionals espanyols durant el període de formació de Vives, puix l'època de Ferràn i d'Isabel féu de la cort espanyola la més gloriosa i distingida d'Europa en aquell temps. La influencia d'aquesta auto-expansió nacional, no podia menys de penetrar dins la seva vida espiritual i mental, encara que's tractés d'un jove, que havia de deixar la seva terra nadiua als disset anys. A més a més, serà necessari demostrar com l'activitat intel·lectual i literaria d'Espanya estava en íntima conexió i en estretes i mutues relacions amb els Països Baixos del Nord d'Europa i amb Anglaterra, precisament els llocs on Vives havia de passar la totalitat de la seva vida madura.

(1) Foster Watson: *Vives and the Renaissance Education of Women*, p. 72.

(2) *Floribus et roseis formosus Thuria ripis.*

II

EL RENAIXEMENT DE LES LLETRES ESPANYOLES

Ens decanem a considerar el gran moviment del Renaixement del Saber com si hagués de dividir-se en Renaixença Nòrdica i Renaixença Italiana o Meridional. Prenem els grans noms de Rodolf Agrícola, Reuchlin, Melanchthon, o els anglesos Linacre, Grocyn, More i Colet, i, finalment, al cap de tots ells, *Erasmus*, com els protagonistes d'aquest Renaixement en el Nord d'Europa. Després ens familiarisem amb els noms de Pico della Mirandola, Laurentius Valla, Ficinus, Policià, Sannazzaro, Pontanus, Bembo, Sadolet, Alciat i així successivament. Si reflexionem, observarem que hem identificat la Renaixença meridional amb Italia. Hem omès tota referència a Espanya.

No vull estendre'm sobre'l Renaixement de les Lletres a Espanya des del punt de vista literari. Els grans escriptors que allí es produïren, en determinats sentits són comparables, en tots conceptes, als escriptors corresponents de les altres parts d'Europa. Noms com els d'Arias Barbosa, el deixeble del Policià, qui ensenyà el grec a Salamanca (1), Antonio de Lebrija (1444-1522) (Antonius Nebrissensis), qui havia passat vint anys a Italia i ensenyà successivament a Sevilla, Salamanca i Alcalà; els savis que emprengueren l'edició complutense de la Bíblia, Ferràn Núñez de Guzmàn (1471-1552), més conegut com a Pincianus, se distingiren força entre'ls escriptors de la seva mena.

Entre'ls altres escriptors qui concorregueren a la preparació del text complutense de la Bíblia, sota la direcció del Cardenal Jiménez, hi havia erudits com Demetrius Ducas de Creta, un grec, López de Zúñiga (Stunica), qui més endavant s'empenyà en les tan conegudes controvèrsies amb Erasmus. Entre'ls Hebraisants hi havia els jueus Alfons, metge a Alcalà, Pau Coronel, de Segòvia, i Alfonso de Zamora. Un altre dels escriptors complutenses fou Peter Vergara (2). I si és cert que alguns dels més grans noms de la literatura espanyola foren d'origen italià, com Peter Màrtir, qui era d'Arona, en el Llac Major, i Luci Marineu Siculus, més endavant renomnat historiador d'Espanya, el lleure i la oportunitat de la seva acció literària, així com la difusió de la nova literatura, foren proporcionats per la brillant cort de Ferràn i d'Isabel, i dels seus successors. El mateix Erasmus declara que en literatura, sobretot en l'estudi dels clàssics, els espanyols no sols excitaven l'admiració de les més cultivades corts d'Europa, sinó que els servien d'exemple.

III

LOVAINA I ALCALÀ

S'ha dit que Erasmus contribuí més que cap altre a la realització del projecte de Jeroni Busleiden, l'home que degué servir de model a Sir Thomàs More en algunes de les disposicions per a la seva fundació de Chelsea. Busleiden deixà la seva fortuna per a la fundació d'un col·legi per fomentar l'estudi de les «bones lletres» a Lovaina. Sense'l prestigi i la intel·ligent direcció d'Erasmus se'ns diu que probablement el Col·legi de Busleiden

(1) Nicolàs Antonio diu de Barbosa: in poetica facultate Graecanicaque doctrina Nebrissense melior.

(2) *Vida del Cardenal Jiménez*, pel Dr. Von Hefele. Traducció anglesa 1860, pp. 138, 9. M'he servit d'Hefele amb molt profit.

no hauria resistit amb bon èxit les crisis dels primers deu anys de la seva existència. En setembre de 1518, el Col·legi de Busleiden inaugurà les habitacions cedides per les autoritats dels monastirs dels Agustins (1), amb tres càtedres, i en 18 d'Octubre de 1520, Conrad Glocenius (Llatí), Rutger Rescius (Grec) i Johannes Compensis (Hebreu) prengueren solemniament possessió de les càtedres que'ls Agustins els havien assignat en el seu Convent del Fishmarket. Erasme entrà en residència a Lovaina en Juliol de 1517 i romangué allí fins 1521, com a promotor del Col·legi de Busleiden, el Collegium Buslidianum.

Heus-aquí, doncs, en l'Europa del Nord, sota la presidència d'Erasme, en el més important de tots els centres acadèmics, fóra de París, a Lovaina, que's desplega la bandera de l'estudi de la bona literatura clàssica, amb preferència a les confoses gloses mig-evuls, eclesiàstiques i dialèctiques dels mig-evuls comentadors. En èpoques en què encara no's coneixia la impremta, la transmissió purament oral havia ocultat els textos dels escrits que'ls erudits feien professió d'exposar entre infinitat d'especulacions místiques i metafísiques. La nova actitud consistia en anar de dret als autors clàssics mateixos, en sa major part clàssics llatins, fins que'ls escriptors més progressius demanaren la inclusió dels autors grecs.

Aquests estudis havien estat empresos obertament; però servint-se de textos mal establerts, de faisó fragmentaria i amb aditaments i comentaris que obscurien i confonien la coneixença dels textos originals.

La tasca educativa consistí en tornar els antics a la supremacia a què els feia mereixedors la seva inherent esplendor intel·lectual i literaria i fer provisió de tota mena d'aparells gramaticals i altres, necessaris als estudiants en la seva lluita per dominar-los, contra tots els grans obstacles que'ls oposaven les tradicions mig-evuls. Aquella tasca fou la fi comú que's proposaren tots els professors europeus.

La part representada per Erasme en la reforma de l'educació a Lovaina i en el Nord d'Europa, i realment fins a un alt grau en el conjunt dels països cultivats d'Europa, fou eminent, i es troba referida en tota història de l'educació. Però els fets semblants d'Espanya, els moviments paral·lels, són sovint passats en silenci en el Nord d'Europa.

Per exemple, no deixa d'ésser significatiu o al menys suggestiu el que Jeroni Busleiden, el fundador del famós Col·legi de Lovaina, en el qual, com hem vist, havia estat col·locat Erasme com director d'estudis, tingués un germà, Gil de nom, que fou un temps tutor de Felip *el Formós*, i més tard esdevingué arquebisbe de Besançon. Aquest Gil Busleiden fou un distingit diplomàtic i viatjà per Espanya, on morí, a Toledo, en 1502. Els epitafis llatins, en vers llatí, compostos en son honor el presenten com havent estat home a l'ensem de mèrit elevat i de reputació considerable (2). Ja veiem, doncs, com Jeroni Busleiden, qui havia disposat que Erasme dirigiria el seu Col·legi, estava també en relació amb Espanya, per mitjà de son germà Gil.

Un altre dels noms que tenia el Col·legi de Busleiden a Lovaina fou «Collegium Trilingue», el Col·legi de les tres llengües. Aquest nom, tan expressiu de l'objecte del Nou Saber (3), no fou inventat per Busleiden, ni per Erasme. Era un nom que havia ja estat aplicat en el Sud d'Europa, a Espanya, a un Col·legi del Renaixement, en la Universitat establerta en 1508 a Alcalà d'Henares, construïda a despeses del Cardenal

(1) Era un edifici qui tenia una entrada per la plaça dels Agustins i una altra pel carrer dels Ecriniers.

(2) Vegi's Félix Nève: *Mémoire historique et littéraire sur le Collège des Trois Langues à l'Université de Louvain*, pp. 58-9. El professor Nève remarca que'ls epitafis de Gil Busleiden foren recollits i publicats en els *Exordia* de V. André (pp. 33-5).

(3) No cal dir que les tres llengües eren llatí, grec i hebreu.

Jiménez. Es interessant el fet, no esmentat ordinàriament, segons crec, en les històries del Collegium Trilingue de Busleiden a Lovaina, que'l Cardenal Jiménez hagués fundat a Alcalà un *Collegium Trilingue*, dedicat a un dels primers pares de la Iglesia, sant Jeroni, envers el qual Erasme mostrava la més alta veneració. El Col·legi de Jiménez fou construït només que per a trenta escolars. A dèu se'ls ensenyava el llatí; a dèu més, el grec, i un nombre igual hi aprenien la llengua hebrea (1). Però havia d'ensenyar-se'ls amb tota la vida entusiàstica que contenia el nou esperit humanista, en quant era oposat als vells mètodes mig-evuls. El Llatí, el Grec i l'Hebreu havien d'esser «purs» i comunicats amb els deguts miraments envers l'elegància i l'estil, precisament les mateixes fins que's proposà més tard Erasme a Lovaina.

En aquest respecte, l'Europa del Nord havia seguit l'exemple de l'Europa del Sud; els Països Baixos s'havien aprofitat de l'exemple d'Espanya, el país qui havia de contrabançar aquesta primerenca precedència en el saber, amb la seva reaccionària tirania política i la seva opressió religiosa, i venir a ésser, no injustament, la més fortament odiada de tot país protestant. No obstant, de fet fou Jiménez a Alcalà qui establí primerament un Collegium Trilingue, com havia estat Jiménez qui precedí Erasme en publicar el primer text del Nou Testament. El primer volum del Nou Testament de la Políglota Complutense fou acabat en 10 de Gener de 1514. La introducció del Vell Testament era datada en Maig de 1514. La impressió de la obra sencera (sis volums *in folio*) fou acabada en 10 de Juliol de 1517. La obra fou impresa, cosa digna de notar, per Arnoldus Gulielmos de Brocario, d'Alcalà. El breu del papa Lleó X autorisant la publicació és datat del 22 de Març de 1520. Fins després d'aquesta data la obra no fou venuda. La primera edició del Nou Testament d'Erasme fou publicada a Basilea per Froben en 1516. Si comparem aquestes dates veiem com el text de Jiménez és l'*Editio princeps* del Nou Testament en quant a l'època de la seva composició, si bé el text d'Erasme és l'*Editio princeps* en quan a l'època de publicació. Mes el punt sobre'l qual jo vull insistir un cop més, és el paral·lelisme, entre la Renaixença de les Lletres a Espanya i la Renaixença nòrdica i sobre la seva mutua influència. Quan Erasme arribà a fer les últimes revisions del seu Nou Testament, consultà el text preparat pels erudits organitzats per Jiménez a Alcalà. A l'insistir així sobre'l paral·lelisme entre Alcalà i Lovaina des del punt de vista educatiu, i la competència entre Jiménez i Erasme, en la seva activitat per a donar al món un text del Nou Testament, no vull semblar ignorar l'activitat educativa de la Universitat de Salamanca. Salamanca, però, era una antiga fundació (2), semblant als Col·legis d'Oxford i Cambridge, a Anglaterra o de París, a França. El Renaixement del Saber donà a Jiménez (3) l'impuls per a fundar una Alcalà magnífica i a Busleiden un Col·legi de la Renaixença a Lovaina. El paral·lel entre Alcalà i Lovaina pot arribar a trobar-se fins en els extraordinaris sofriments passats, tant per Jiménez com per Erasme, per a ajudar de la millor manera possible a mestres i estudiants en ses respectives institucions.

L'exemple educatiu donat per Jiménez fou seguit per altres espanyols. Per exemple, Juan López de Medina Coeli va fundar l'acadèmia de Sigüenza. Seria inexacte

(1) Dr. Von Hefele: *Vida de Jiménez*, p. 123. Pren aquesta cita de l'Eugeni de Robles: *Compendio de la vida y hazañas del Cardenal Don Fray Francisco Jiménez-de Cisneros* (Toledo, 1604), p. 132. «También el Colegio Trilingüe, con título de San Gerónimo, con treinta colegiales... en quien se ha fundado la puridad de la lengua y elegancia de la retórica.»

(2) Salamanca, l'Atenas espanyola, com se l'ha anomenada, rebé els poderosos ímpetus de la Renaixença. Peter Màrtir afirma que quan ell hi comentava Juvenal en 1488, hi havia un auditori tan nombrós que tenia de sortir-ne portat a coll pels estudiants (citat per Von Hefele, p. 116).

(3) Com és ben sabut, Jiménez fundà altres i més importants col·legis a Alcalà a més a més del Col·legi de les Tres Llengües, el principal dels quals fou l'esplèndid col·legi dedicat a sant Ildefons, el sant patró de la catedral de Toledo. L'efecte produït per aquelles magnífiques beneficències pot comprendre's per la designació que se'n feia com «la octava meravella del món».

atribuir a la influència de Jiménez l'efecte total de l'atmosfera creada per la gran Renaixença intel·lectual i literaria, dins la qual, com veiem, se movia Espanya, tan bé com les altres parts d'Europa. Però des del punt de vista de la historia educativa hem de remarcar que foren instituides escoles en dates no molt llunyanes de les fundacions de Jiménez a Alcalà, o en alguns casos, si es vol, abans que hagués establert allí els seus Col·legis. Entre les institucions revifades o, més probablement, ampliades en son objecte pels nous campions, podem citar l'escola del Renaixement de Toledo, fundada per Francisco Alvar; la de Sevilla, per Rodrigo de San Elías; la de Granada, per l'arquebisbe Talavera; la de Oñate, per Mercato, bisbe d'Avila; la d'Osuna, per Girón, comte d'Ureña, i, particularment interessant per sa conexió amb Lluís Vives, l'Escola o Academia de Valencia, dotada de nous estatuts amb la sanció del papa Alexandre VI, en 13 d'Abril de 1499.

IV

LA CORT REIAL D'ESPANYA EN EL SUD, I ANGLATERRA EN EL NORD D'EUROPA

He parlat dels escriptors espanyols de la Renaixença i de la importancia educativa del Ressorgiment del Saber en la nova Universitat d'Alcalà i he mostrat la influencia mutua que s'establí entre elles, i en conjunt, amb una prioritat cronològica d'Espanya damunt l'Europa nòrdica d'Erasme. Cal esmentar encara un altre paral·lelisme, malgrat no pugui ésser tractat extensament com mereixeria, si haguéssim d'exposar-lo en tota sa perspectiva, en una ressenya de la Renaixença Espanyola. Me refereixo a la simpatia intel·lectual i l'apoi donat al Renaixement de les lletres per Espanya, en la cort de Ferràn i d'Isabel. La unió dels reialmes de Castella i d'Aragó fou un emblema d'aquesta unió estreta que aquells monarques volgueren realisar aixecant tots els elements dels seus reialmes al més alt nivell de la cultura i del saber. Aquest fou el cas particularment en lo relatiu al Nou Saber. No endebades l'època de Carles *el Gran* comptà amb una Cort també tan estretament identificada amb el saber escolar, i no injustament fou establerta l'escola en la Cort amb Peter Martyr com a capitost, i considerada com a *Schola Palatina*, és a dir, una escola que devia acompanyar la cort allà on anés, a la manera de l'escola inaugurada, segles abans, per Carlemany. En 1492, l'*Annus mirabilis* d'Espanya, quan Amèrica fou descoberta per Colom i Granada arreballada als alarbs, l'Escola de la cort se vegé omplerta per multituds de nobles espanyols. Aquells nobles eren inspirats per l'exemple dels monarques. Tan amunt arribà l'entusiasme, que induí a nobles espanyols com D. Gutierre de Toledo, fill del duc d'Alba i cosí del rei, a explicar a la Universitat de Salamanca, i altres nobles seguiren la seva iniciativa. La mateixa regina Isabel aprengué el llatí i s'interessà per la formació de biblioteques (1). A més a més de Peter Martyr, feu venir a Espanya altres escriptors classicistes estrangers, especialment d'Italia. Abans de sancionar les promocions eclesiàstiques, la regina Isabel inquiria els mèrits literaris dels candidats. Un exemple d'aquesta honor i consideració envers els interessos intel·lectuals, se manifestava en els

(1) Jiménez havia fet investigacions sobre'ls manuscrits de l'Antic i el Nou Testament. Manifestava un viu interès en el col·leccionament de llibres. A Toledo, en 1502, descobrí que la llibreria de la catedral se trobava en malestat. Va decidir erigir un edifici nou i apropiat i dotar-lo d'aital manera que pogués rivalisar amb la mateixa biblioteca Vaticana (Von Hefele: *Life of Jiménez*, p. 179). D. Diego Hurtado de Mendoza (1509-1575), qui fou, com Vives, un convençut advocat del vernacle, reüní com és sabut, una esplèndida biblioteca. Sembla probable que la idea de la necessitat de bones llibreries fou una impressió primerenca produïda en Vives per la tradició espanyola. De totes maneres, Vives mostra ésser el primer escriptor de matèries educatives que suggerí que cada escola devia tenir la seva biblioteca. Vegi's Foster Watson: *Vives: on Education*, pp. cxxxvii, 124, 149, 245, 271.

privilegis civils i l'exempció de tributs concedits als impressors de llibres espanyols i forasters.

El desenrotllament de l'educació de les dones avençà ràpidament. Dues senyores foren designades com a professores, una a Salamanca, de Clàssics, una altra a la Universitat d'Alcalà (1). Educada literariament, Catarina d'Aragó, filla de Ferràn i d'Isabel, a l'anar a Anglaterra esdevingué centre de la més gloriosa cort intel·lectual (2) que mai s'hagi conegut en aquest país, la cort d'Enric VIII, a la qual pertanyien Sir Tomàs More, Colet, Grocyn, Lily, Pole, Fisher, Tunstall, etc. Aquí trobem altra volta un paral·lelisme entre la cultivada Cort d'Isabel d'Espanya i la Cort nòrdica d'Anglaterra, indubtablement augmentada en la seva cultura per influència de la princesa espanyola Catarina, esposa d'Enric VIII.

I Caterina era nada a la mateixa Alcalà on Jiménez dugué tan altes aspiracions educatives, i on establí tan belles tradicions, penetrant, com hem vist, en els Països Baixos i Anglaterra per la fundació últimament duta a cap pel Cardenal Wolsey, de la Iglesia de Crist a Oxford. La regina, com totes les seves germanes, havia estat educada curosament per la seva mare Isabel. Així ho testimonia Vives. «La regina Isabel — ens diu — ensenyà les seves filles a filar, a cosir i a pintar; dues d'elles foren regines de Portugal, la tercera d'Espanya, mare de l'Emperador Carles V, i la quarta fou la molt santa i devota esposa del molt graciós rei Enric VIII d'Anglaterra» (3). I en un resum històric de les dones santes que també posseïren bell saber, Vives afegeix (4): «En nostre temps hem tingut les quatre filles de la regina Isabel, que totes eren molt instruides. En diversos llocs se m'ha dit amb gran elogi i meravella que Joana, l'esposa del rei Felip, mare de Carles V, era capaç de respondre en llatí, sense cap preparació, als discursos que, segons costum, se feien per les ciutats als nous prínceps; i el mateix diuen els anglesos de la seva regina, germana de l'esmentada Joana. Tothom diu el mateix de les altres dues germanes a Portugal: que no hi havia regines que, com les quatre germanes..., haguessin complert totes les condicions necessàries per a ésser dones perfectes.» La impressió pregona que causà en Vives la seva compatriota, la regina Caterina, en la cort d'Anglaterra, se comprèn per la insinuació que fa que el seu nom podria amb justícia ésser afegit a un nou Santoral. Les ret el més devot tribut (5). «Tinc vergonya de mi mateix i per tots els qui hagin llegit semblants coses, quan considero aquesta dona suportant amb tanta energia i sofrint tantes i tan diverses adversitats, que no n'hi ha cap més (per molt que'ns remuntem entre'ls nostres avantpassats) qui hagi sofert la crudel fortuna amb tanta constància i seny ni hagi usat de l'afalagadora felicitat com ella féu. Si aquesta virtut increïble hagués estat per ella mostrada, en els temps en què l'honorament era la recompensa de la virtut, aquesta dona hauria oscurit l'esplendor dels hèroes, i hauria estat adorada, com una deesa, en els temples, com un ésser que'ns hagués sigut enviat pel cel. Mes no pot ésser-li erigit

(1) Prescott (*Lives of Ferdinand and Isabella*) també fa esment de la Marquesa de Monteagudo i de D.ª Maria Pacheco. També hi hagueren les professores de llatí de la regina Isabel, D.ª Beatriz de Galindo, D.ª Lucía de Medrano i D.ª Francisca de Lebrija, la filla d'Antonius Nebrissensis. En les *Exercitationes*, en el diàleg sobre la ciutat de València, Vives insinua el nom d'Angela Zabala, «amb la qual podríem tenir qualsevol conversa sobre coses de ciencia» (*Tudor School-boy life*, p. 201).

(2) Per a una ressenya sobre la influència de la regina Catarina d'Aragó en quant a l'apoi que donà per a establir un alt nivell de cultura, vegi's Foster Watson: *Vives i l'educació de les dones durant la Renaixença*. Londres, 1912, p. 9, 10.

(3) Foster Watson: *Vives and the Renaissance Education of Women*, p. 46. En les *Exercitationes*, en el diàleg *Domus*, se fa referència a una finestral del menjador, on hi havia pintada la historia de Griselda. Vitruvi diu que'l seu mestre se proposava afegir-hi histories veritables d'aquesta mena, com la de Godelina de Flandes i l'anglesa Catarina d'Aragó (Foster Watson: *Tudor School-boy life*, p. 96).

(4) Foster Watson: *Vives and the Renaissance Education of Women*, pp. 52-3. Els passatges d'aquestes dues notes són trets de la traducció anglesa feta per Richard Hyde del llibre *De Institutione Feminae Christianae* (1540).

(5) En la *De Officio Mariti*, 1529 (traducció anglesa de Tomàs Paynell feta en 1540), del qual hem tret aquest passatge modernisat. Vegi's *Vives and the Renaissance Education of Women*, p. 10, 11.

un temple més magnífic que'l que tots els homes, meravellats de les seves virtuts, li han construït i aixecat dins dels seus cors.»

La figura de la princesa espanyola que així havia presidit la cort anglesa fascinava Vives, i la seva bondat i benvolença havien compensat algunes contrarietats del clima anglès, per les quals, com a bon fill de València, havia estat incomodat i afligit.

V

VIVES A PARÍS

Els avenços fets a Espanya en saber, en literatura i en cultura, i l'esplendor de la cort espanyola semblen proporcionar la gran probabilitat que haguessin de produir qualque gran capítol literari i intel·lectual, qui fos marcat de les característiques nacionals. Però quan se presenta el nom de Vives, com a humanista específicament espanyol, s'objecta que la part més important de la seva educació acadèmica la rebé en l'Universitat de París i fou seguida de l'ensenyança i el tracte amb l'humanista més antic, el cap literari d'Europa, Erasme, en connexió amb el Col·legi de les tres llengües de Lovaina.

No pot dubtar-se que a París, Vives s'assimilà amb ardència tota la matèria acadèmica que se li ofería. Mes París estava tota penetrada de la vella filosofia escolàstica que, despietadament triomfant, era capaç d'aterrar tota oposició. Allí gastà Vives la seva energia perseguint les inútils subtilitats de la lògica, les prolixes inanitats de la retòrica inaplicable, i les laberíntiques dificultats de la disputació metafísica i gramatical. El nou saber de l'humanisme, fundat sobre la concepció de la gramàtica com a interpretació de les grans literatures clàssiques de Roma i Grècia, fou allí escombrat i mirat com falç i perillós. A Vives fins se li digué que la gramàtica útil per la literatura era incompatible amb l'estudi teològic (1). D'aquesta manera la influència de París tant pregonament com fou efectiva, tendí a conduir Vives pels viaranyos de l'escolasticisme, no pels de l'humanisme. En quant a lo primer, Vives se trobava aleshores influenciat vers aquella direcció i se'ns mostra com a ardent i entusiasta estudiant de l'antiga filosofia clàssica. Així ho veiem en el coneixement minuciós dels autors medievals, especialment de Sant Tomàs d'Aquí, en el *De Disciplinis*, en el *De Anima* i particularment en *In pseudo dialecticos*. En aquest darrer llibre, datat de Lovaina en 1519, Vives renuncia per complet a la seva connexió amb l'escolasticisme mig-egal i accepta el retorn als vells autors i als mètodes d'estudi de la Renaixença. «Dono mercès a Deu» diu «d'haver deixat París i haver escapat de la fosquetat cimeriana, entrant en la llum». Per tant, la formació de les opinions intel·lectuals progressives de Vives, apenes pot atribuir-se a París, excepte en quant en aquest efecte de reacció contra l'innatural aliment intel·lectual que allí se li ofería i que serví per a exteriorisar i desenrotllar la plena i natural disposició del seu amor valencià per la natura exterior i per l'espontaneïtat interior. Però l'enteresa que caracterisà la seva adhesió als professors de París, demostra que l'ardent desig de coneixença havia ajornat la seva activitat mental crítica durant tant de temps, que la lluita per baratar lo «nou per lo vell» fou ruda i dolorosa. Vives confessa que l'adquisició de l'escolasticisme en la seva ansia de coneixença,

(1) Fou el seu mestre John Dullard (vegi's *infra*, p. 31), qui deia: Quanto eris melior grammaticus, tanto peior dialecticus et theologus. *De Causis Corruptarum Artium*, II, 3. *Opera* (1782-90), VI, p. 86.

li havia causat ansietats agudes durant el dia i constants desvetllaments a la nit. El nou saber «me era tan odiós que, sovint, dels millors estudis humanistes me'n tornava als meus antics estudis, a fi de poder-me persuadir que no havia gastat inutilment tants anys a París» (1). De manera que de l'efecte del mig-ervalisme dels seus estudis a París demunt de Vives, no pot dir-se'n influència formadora damunt el seu punt de vista intel·lectual, com no pot dir-se'n de la de l'antiquat curs de l'Escola de Valencia, que amb agressivitat juvenívola havia ell defensat contra'l reformador Antonius Nebrissensis. En ambdós casos, la seva forta, sana, plena adhesió al món de l'experiència sensible en la natura exterior, i a la investigació intel·lectual foren incitades a la rebel·lió per la seca, polsosa, i gastada instrucció que li oferien les autoritats. Aquesta actitud de resistència, no fou, naturalment, espanyola ni francesa, sinó senzillament humanista. L'educació de Vives, en la excel·lent vida espanyola de la seva llar, amb el seu amor de les senzilles sinceres virtuts d'aquella vida, amb el seu conscient gaudiment i observació de la natura exterior, amb el seu apreci pel vernacle i tot el fons d'expansió de la pròpia consciència espanyola, li donà l'espontaneïtat mental de pensament davant la qual se retiraren les formes més antiquades, com una bona ventilació fa tolerable una habitació que era plena d'aire càlid, carregat, impur.

Aquest poder de resistir a les velles idees, aquesta necessitat de sotmetre les idees acceptades a la acció ventiladora del pensament, aquesta necessitat d'investigar i cercar la veritat, me semblen haver-se despertat en Vives mercès a la seva franquesa mental, a la seva sinceritat de fruïció, al sentir la multicolorejada, variadíssima i rica vida valenciana, a l'exercitar la observació visual de les coses, clarament i distintament. Dit d'altra manera, aquí trobem una mostra del que ja hem vist que diu ell mateix. «Devem en primer lloc estudiar aquelles coses que són evidents als sentits. Els sentits obren la via a tota coneixença» (2). Aquest poder d'observació havia estat desenrotllat, físicament, abans que anés a París. París probablement va subtilisar-lo i l'ajudà (com ho feu tot el reste de la seva vida), a esdevenir refinat i transfigurat en penetració intel·lectual. La riquesa de contingut de l'experiència dels sentits, que ell havia acumulat en els seus temps de Valencia, junt amb l'hàbit d'observació aleshores format, fixaren en ell l'actitut intel·lectual de penetrant criticisme enfront de tot allò que s'oferia a la consideració de la seva intel·ligència. D'aquí la frescor, la suggestió dels seus punts de vista especialment en lo respectiu a Educació i altres matèries relacionades amb les qüestions socials, a les quals dedicà la seva principal atenció, durant els darrers anys de la seva vida.

En el més estricte sentit de la paraula, Vives, estigué continuament acompanyat per les influències espanyoles mentres residí a París. Un dels seus protectors en aquella ciutat fou un espanyol, Gaspar Lax, nadiu de Cariñena, educat a Saragossa i més tard professor a l'Universitat de París. Lax instruí Vives en Filosofia (3). Un altre dels seus mestres fou John Dullard (4) nadiu de Gant qui li ensenyà medicina i filosofia (5). Aquest darrer, és clar, no era espanyol, però vora d'ell trobà Vives un notable estudiant espanyol, Joan Martínez Siliceo. El senyor Bonilla dona els noms dels espanyols que havien estat designats per a llocs acadèmics a París. Entre aquests hi havia Joan de Celaya (de Valencia), professor al Col·legi de Santa Bàrbara; els tres germans Coroneles, un dels

(1) *In Pseudo-dialecticos, Opera*, III, p. 63.

(2) Vegi's *supra*, p. 13.

(3) Bonilla diu, que potser també en Ciències i Matemàtiques.

(4) Vegi's *supra*, p. 29.

(5) Una de les belles característiques de Vives és la seva lluita i afecte envers els vells mestres. De Lax i Dullard diu: Dullardum et Gasparem Laxem praeceptores olim meos, quos honoris gratia nomino, quaerentes saepe summo cum dolore audivi, se tam multos annos rei tam futili, atque inani impendisse. *In Pseudo-dialecticos, Opera* (1782-90), III, p. 63.

quals fou rector del Col·legi de Montaigu; Joan Dolz del Castellar, professor al Col·legi de Lyons; Fernando d'Enzinas, mestre d'un Col·legi on Vives fou estudiant, és a dir, del Collège de Beauvais, junt amb vint importants espanyols més, tots residents a París, contemporanis de Vives «decidits campions de les hosts reaccionaries». Ja sabem per Vives que més tard, espanyols notables com Joan Martínez Población, Gabriel de Aguilar i Joan de la Encina (1) «la joventut més intel·ligent del món» entraren en les files humanistes. Hem de recordar que els estudiants de l'Universitat de París eren molt nombrosos, i per això dividits en quatre nacions. Vives sens dubte, se barrejà amb els seus companys d'estudis compatriotes, associat com ells a la «nació de les Gal·lies» (2).

VI

L'ELEMENT ESPANYOL EN VIVES DESPRÉS DE SORTIR D'ESPANYA

Tornant a referir-nos a Joàn Martínez Siliceo, l'estudiant, en l'època que Vives estigué a París, de John Dullard de Gand, caldrà fer esment d'algunes estretes connexions de les idees educatives de Vives amb Espanya. Siliceo, junt amb el més conegut Stunica (3) eren els dos tutors del Príncep Felip (qui era nat en 1527 i morí en 1558), fill de l'Emperador Carles V. L'*Exercitationes* (1538) conté un diàleg *Princeps puer*, qui fa parlar el príncep Felip, el qual és presentat dient que Stunica és el seu educador (*educator*) i Siliceus el seu tutor literari (*institutor literarius*). Els dos consellers discuteixen de coses «polítiques» amb Felip, però el diàleg pot dir-se que és educatiu. Morobulus és un conseller ximple, mentres Sophobolus és un conseller de seny. Morobulus aconsella al príncep que renunciï a l'autoritat de Stunica i Siliceus, puix políticament considerats són els seus *subdits*, Sophobolus, al contrari, diu: «Si no'ls obeïssis, series un esclau de la més baixa mena, pitjor que els qui són comprats i venuts a Etiòpia o a l'Àfrica i empleats aquí per nosaltres (4).» Sophobolus aconsella després a Felip que no accepti les opinions de Morobolus ni «des meves» sinó que jutgi per si mateix, puix en aquest respecte, com per obrar rectament en tots els esdeveniments de la vida, són necessàries la ciència i la habilitat exercitada.

Aquesta proposició és aleshores desenrotllada amb alguna extensió. Primer se presenta un joc qui comporta l'elecció d'un rei, en el qual aquest rei ha de prescriure ço que els altres deuen fer i Sophobolus suggereix que el rei sigui Felip. Però Felip protesta que ell no pot acceptar aquesta part, perquè no coneix les regles del joc. Sophobolus aleshores se dirigeix a Felip anomenant-lo «joliu d'Espanya» i li pregunta: «I vós desitgeu seriosament empendre la direcció de tants i tan grans reialmes, ignorant la condició d'aquell poble i les lleis de l'administració, sense ésser instruit en el saber pràctic i essent sols coneixedor de ridícoles trivialitats?»

En segon lloc Sophobolus fa venir el cavalleriç perquè munti el cavall napolità; feroç, cocejair, qui tira el seu cavaller per terra. Que el munti Felip. «No» diu Felip «no he après a manejar un cavall rebel, ni tinc força per a fer-ho». Aleshores se li respon que més difícil és governar i manejar el seu poble que un cavall.

(1) Vives esmenta a l'Encina en una lletra a Erasme escrita a Bruges, aparentment en 1521. *Opera* (1782-90), VIII, p. 152.

(2) Bonilla: *Luis Vives*, pp. 45-6.

(3) Foster Watson: *Tudor School-boy life*, p. 173. Siliceus és la forma llatina de Pedernales. Havia estudiat filosofia a València. Vives se refereix també a Siliceus en el *De Tradendis Disciplinis*, com autoritat en aritmètica. *Opera*, VI, p. 373.

(4) Foster Watson: *Tudor School-boy Life*, p. 174.

En tercer lloc, se li diu que prengui el governall i guii una barca pel riu. Però ell replica que els tiraria a tots dintre l'aigua, si fes de pilot. «Com» diu Spohobolus «vós no guiaríeu una barca per una corrent tranquil·la, perquè no hi esteu exercitat, i voleu lliurar-vos en aquesta mar, en mig d'aquestes ones i aquesta tempesta de governar un poble, sense coneixement i experiència?». Així es condueix Felip a comprovar que si perquè el joc pugui rectament jugar-se, per a muntar bé, per a dirigir amb seguretat una barca, són necessaris coneixements i destresa, molt més necessari serà adquirir per a governar una intel·ligència exercitada.» El saber pot obtenir-se de Plató, Aristòtil, Ciceró, Sèneca, Livi, Plutarc. Aquests grans homes i altres com ells, malgrat ja no siguin d'aquest món, us parlaràn tan sovint i tant com volgueu. *Els morts poden parlar tan bé com els vius.* Aquest és el realisme de Spohobolus. «Tota la intel·ligència serà aplicada a l'estudi de la literatura i al cultiu de la bondat de l'ànima.» Heus aquí en una sentència el missatge educador de la Renaixença, tramès per l'espanyol Vives a l'espanyol Felip.

Així Vives escrigué el seu diàleg amb Felip com a interlocutor, aleshores noi d'onze anys. En 1523, havia escrit a Anglaterra, un *Plan d'Estudis* (1) per a la princesa Maria, filla de Catarina d'Aragó, cosina de Felip, amb el qual fou maridada en 1554. Així Vives se col·loca en la notable posició d'haver actuat com a conseller educatiu de l'espanyol Felip en 1538 (2) i també de la filla de l'espanyola regina Catarina d'Aragó cinc anys més aviat, això és, en 1523. La profunditat de l'entusiasme de Vives pot veure's en la dedicatòria d'aquests diàlegs Escolars al mateix príncep Felip «a causa de la benevolència altíssima del teu pare envers mi» i per un altra raó que mereix atenció detinguda «I també perquè mereixeria bé de la meua patria, d'Espanya, si pogués contribuir a formar la rectitut moral de la teva ment. Perquè la salut de la nostra patria depèn de la teva rectitut i el teu seny».

He aventurat aquesta digressió a l'anomenar Joan Martínez Siliceo, educat pel mestre de Vives John Dullard, perquè mostra de manera concloent que en 1538, catorze anys al menys, després de deixar París, considerava Espanya com a la seva patria i pregonament se preocupava per la seva «salut» que ell considerava depenent de la conducta de Felip.

VII

L'ESPANYOLA BRUGES

Nat en 1492, Vives deixà València en 1509, estigué a París de 1509 a 1512 (3); de 1512 a 1516 a Bruges; de 1516 a 1520 principalment a Lovaina encara que part d'aquest temps a Bruges; de 1523 a 1528 part de l'any la passava a Anglaterra i la part restant a Bruges; de 1528 a 1537 estigué domiciliat a Bruges; de 1537 a 1539 se creu que Vives tingué estatge a Breda a Brabant i que finalment en 1540, tornà a Bruges i allí morí, a l'edat de 48 anys, uns trenta anys després d'haver deixat València.

La més antiga data de l'anada de Vives a Bruges és 1512. En 1526 va escriure el

(1) Foster Watson: *Vives and the Renaissance Education of Women*, pp. 137 i següents. Maria nasqué en 1516 i, per tant, tenia onze anys més que Felip.

(2) Els dos darrers diàlegs de les *Exercitationes*, escrits per a llegir els nois (i Felip entre ells) no deuen ésser tampoc oblidats per tot aquell que desitgi conèixer les opinions de Vives sobre educació, perquè hi parla lliurement i enèrgica als nois de «la real, sòlida i noble educació».

(3) Alguns daten la seva sortida de Bruges cap a París en 1512, però sembla més probable que s'hagi tractat d'una visita temporal des de París i que la seva partida final d'aquella ciutat tingué lloc en 1514.

De Subventione Pauperum, llibre en el qual diu haver residit a Bruges durant els últims catorze anys. L'estretor de les seves relacions amb aquella ciutat és descrita per propies paraules seves: «Pensar que qualche cosa relacionada amb aquella ciutat és fora de mi, em disgusta com si'm trobés en la meua ciutat de Valencia.» Fassin les que fossin les raons que indugueren Vives a residir a Bruges, foren sens dubte reforçades pel fet que allí hi havia una colònia espanyola que contenia comerciants acabalats; i fora d'Espanya és dubtós que hagués pogut trobar enlloc més esperit i pensament espanyol que a Bruges. El Sr. Bonilla ha citat autoritats contemporànies de Vives, o gairebé contemporànies, que demostren les predileccions envers les coses espanyoles per part del poble de Bruges (1). Hi ha llibres de viatge que descriuen la vida espanyola a Bruges. Els documents oficials anglesos mostren exemples de salvoconductes concedits per marxants espanyols de Bruges per a efectuar transaccions comercials amb Anglaterra. Els atractius que aleshores tenia Bruges són descrits pel mateix Vives en termes que conserven els trets de la seva joventut valenciana (2). Erasme descriu Bruges com «prolífica en talents, digna de l'Àtica» (3). En veritat, cap ciutat de l'Europa del Nord combinà aquest atractiu amb l'esperit espanyol tan completament com Bruges. El fet que aquesta ciutat fos un gran centre d'espanyols dedicats al comerç, no deixa de tenir interès respecte Vives. Perquè en 1525, en els Arxius de l'Estat anglès, hi ha al·lusions a Johannes Ludovicus Vives «el servidor del Rey en negocis» i és difícil suposar que's tracta d'un personatge diferent de l'espanyol Lluís Vives (4).

Però l'interès principal de Vives s'aplicava a les «bones lletres». A Bruges trobà l'espanyol Juan Martínez Población, el metge, natural de Valencia, ja esmentat. Vives diu d'ell (5): «Dec confessar que la seva teoria en medicina és tan exacta que mai els antics metges descrigueren tan bé certes malalties, i si ho feren, els seus llibres són perduts o destruïts.»

I, encara, parlant de Población com a matemàtic, Vives diu, després d'esmentar Proclus: «però el meu és més apropiat en els seus exercicis per a escolars» (6).

Més important que'ls noms de qualsevolga escriptors espanyols en el període de Bruges i Lovaina, en lo relatiu a mostrar com Vives mantingué ben aprop dels seus afectes el seu origen espanyol i les tradicions espanyoles (i, en conseqüència, rebent ben directament la seva influència), és el fet d'haver estat rebut, a l'arribar a Bruges, en la llar de la família espanyola Valldaura, dels fills de la qual fou mestre i entre'ls quals hi havia Margarida, amb la qual es casà més tard. Bernard Valldaura, el cap de família, era parent de Vives per banda de mare. S'havia casat amb Clara Cervent, que també havia sortit d'una família valenciana. Bernard Valldaura era afligit d'una malaltia repugnant i la sol·licitut amb què la seva jova esposa el cuidà durant deu anys, guanyà la més pregona admiració de Vives, que expressà en *De officio Mariti* (1529), llibre en el qual sols la seva sogra, junt amb la regina Catarina d'Aragó i la seva pròpia mare Blanca March, ocupaven sengles llocs en un nou i corregit santoral.

Resta per esmentar una darrera connexió de Bruges amb Espanya. Sovint els estu-

(1) *Luis Vives*, pp. 59-65 i següents. Senyala, entre altres coses, que a 15 kilòmetres de Bruges hi havia el port de Blankenverghé, des del qual, en circumstàncies favorables, podia anar-se a Santander, en les costes d'Espanya, en nou dies.

(2) *Ibid.*, p. 596.

(3) Foster Watson: *Vives on Education*, p. lxxxii.

(4) *Letters and Papers, Foreign and Domestic of the reign of Henry VIII*, n.º 1293, 28 d'Abril de 1525. Llicència per a importar 300 tonells de vi gascó i de herba-pastell de Tolosa a qualsevolga punt dels dominis del rei, excepte a Calais, pagant drets; i protecció a les naus d'importació i als seus capitans, artilleria, etc., durant tres anys. N.º 1298 Lewis de Vives, permís per a exportar 100 quarteres de grans.

(5) *Comentaris de la Civitas Dei de St. Agustí*, traducció anglesa per Healey, 2.ª edició (1620), p. 845.

(6) Foster Watson: *Vives on Education*, p. 206.

dians espanyols de la Universitat de París, ja en el curs de la seva carrera o, com Vives, al sortir de la Universitat, feien una curta visita a Bruges. Un dels exemples més interessants d'aquestes visites fou el d'Ignasi de Loyola, qui anà a Bruges entre 1528 i 1534, a fi de recollir almoines entre'ls seus compatriotes els marxants espanyols. Els biògrafs del jesuïta refereixen que Vives mantingué hospitalariament a Loyola, i és bastant probable que tots dos discutirien sobre qüestions d'educació, ja que la visita fou en el període en què Vives visqué a Bruges, quan devia tenir en projecte *De Tradendis Disciplinis*, si és que ja no l'havia escrita. Així, dos dels més grans espanyols d'aquella època, se troben reunits a Bruges, lluny de la seva Espanya nadiua (1).

VIII

VIVES I ERASME

No cal dubtar que Erasme fou qui exercí damunt la vida de Vives la més gran influència. Per aquesta raó s'ha insinuat que Vives, com Erasme, no tenia més nacionalitat sinó la República de les Lletres, Rarament s'ha mostrat mai una llealtat tan entusiasta per part d'un jove escriptor envers un de vell, com la de Vives envers Erasme. En les seves lletres l'anomena amb els noms més honorables i declara que apreciava la bona opinió d'Erasme més que la de tot el reste dels altres escriptors. Mes també en aquell període de Lovaina, Vives tingué un altre íntim i estret interès espanyol, com fou el càrrec d'instruir el nebot del senyor de Chièvres, duc de Soria, ministre de Carles V, jove de 18 anys en 1517 i, no obstant, ja cardenal i arquebisbe electe de Toledo, la primera catedral d'Espanya. Vives tenia obligació d'instruir aquest jove, William de Croy, en filosofia, retòrica i oradors clàssics, o, com Erasme deia, salvar-lo *a cruditatis periculo* (2). El *paedonomus* o tutor, amb càrrec diferent del preceptor del de Croy, sembla haver estat Carles Carondelet o Arondelet, senyor de Potèles (3). Erasme diu en una lletra escrita després de la dolorosa mort primerenca del de Croy, que Vives fou nomenat en 1522 preceptor del fill del duc d'Alba, però que'l missatge on això se li encarregava, enviat per mitjà d'un dominic, mai fou donat a Vives. Entre'ls altres deixebles de Vives a Lovaina, ultra'l de Croy, hi havia Honorato Juan, Pedro Maluenda (introduït com a interlocutor en un dels *Diàlegs*) (4), Diego Gracián de Alderete i Antonio de Berges. La persistència de l'interès nacional de Vives pot apreciar-se, potser, indagant per comparació com sovint Erasme se dedicà a ensenyar durant els seus viatges a amics o estudiants hol·landesos. De totes maneres, ja hem vist que fins en el temps d'intimitat entre Erasme i Vives, aquest darrer estava en estret contacte amb els espanyols.

Res pot il·lustrar millor aquests fets com les mateixes paraules de Vives quan, havent emprès la tasca massa feixuga, obeïnt a urgent requeriment d'Erasme, d'editar i completar els comentaris de la *Civitas Dei* de Sant Agustí, va caure malalt, i insistia en ésser traslladat de Lovaina a Bruges, a fi que durant la seva malaltia pogués ésser cuidat «entre'ls meus compatriotes espanyols, a la manera i costum d'ells» (5). Allí va

(1) Foster Watson: *Vives on Education*, p. lxxxv.

(2) Bonilla: *Luis Vives*, p. 600.

(3) *Ibid.*, p. 600.

(4) *Exercitationes*. Diàleg XV. *Vestitus et Deambulatio Matutina*.

(5) Vegi's el preàfasi als *Comentarios de la Civitas Dei de St. Agustí*.

rebre la més generosa hospitalitat per part de Pedro de Aguirre, un ric espanyol marxant del reialme de Biscaya, qui el cuidà com un pare i, un cop restablert, se diu també que proporcionà una casa completament amoblada perquè Vives l'habités (1).

Els detalls coneguts de la vida de Vives a Bruges i Lovaina no són nombrosos, però un dels pocs fets certificats pels documents és la seva presència en un matrimoni, en 1521, el de Juan de Matanca amb Bàrbara Pardo, filla de Silvestre Pardo i Josefina López, ambdós espanyols (2).

Es probable que l'odi de Vives envers la guerra fou altament intensificat, si no despertat per primera volta a activitat, per Erasme. Vives diu: «En veritat el combatre no és propi d'homes honrats ni tan sols de bandits, ni de cap mena d'homes, sinó que és en absolut una furia bestial i per això fou dita *Bellum*, de *bellua*, bestia.» Aquí es revela l'enèrgic esperit d'Erasme. Però fins en aquesta qüestió, en la qual podem fàcilment suposar que'ls millors humanistes prengueren una part molt comú, Vives revela les seves maneres espanyoles. Perquè fa una excepció en el cas de guerra contra'ls sarraïns i els turcs, la qual deuen esdevenir, segons la seva opinió, un dever cristià, una nova creuada enlloc desitjada amb tant d'entusiasme com a Espanya, la qual havia ja començat a emprendre-la en 1492, amb la conquesta de Granada.

Així, al cap i a la fi, la poderosa influència d'Erasme damunt de Vives, com hem vist, anava acompanyada contemporàniament de la continuació del seu interès envers Espanya. Mes com féu entre les circumstàncies que a París l'envoltaren, Vives esmerçà l'energia natural del seu caràcter en lluitar contra tot allò que obstaculava el seu desenvolupament intel·lectual, de manera que eventualment la influència d'Erasme havia d'obrir pas davant les exigències de la consciència secreta que Vives tenia de la obra que personalment havia d'acomplir en la seva vida. Quan Erasme hagué rebut de Vives el manuscrit dels *Comentaris de la Civitas Dei de sant Agustí*, fou quan la nota discordant decisiva rompé les relacions intel·lectuals i literàries entre tots dos. Erasme criticà severament la obra de Vives i més tard desaprovà gravement l'estil d'una altra obra seva (la *De Institutione Feminae Christianae*). Erasme recomanava a Vives que fos més curós de la seva glòria literària. A l'arribar aquí fou quan Vives féu la seva memorable declaració, tan estranya a les preferències estilístiques del Renaixement, però tan estretament en contacte amb el pensament i la tendència democràtica d'avui. Deia Vives a Erasme: «Jo us demano, mon mestre, després d'això, que no proveu d'incitar-me envers la reputació ni la glòria personals. Perquè jo solemnement declaro que aquestes fins me mouen menys del que vos podríeu creure. Jo ofereixo les meves provisions per al bé públic. I aquest bé jo voldria vivament fer-lo avançar per tot on me fos possible... Sortosos són, en ma opinió, els pobles que són servicials en aquesta matèria (3).» En la *De Tradendis Disciplinis*, 1531, diu: «Aquest és, en fi, el primer de tots els estudis; aquest és l'objecte que devem proposar-nos. Havent adquirit les nostres coneixències, devem procurar fer-les útils, pel bé públic (4). I, encara «nosaltres els escriptors devem transferir la nostra sol·licitud dels prínceps envers el poble» (5).

Així Vives se fa una posició independent entre'ls seus col·legues humanistes. Encara que desitjós d'eleva l'escola al grau més alt, desitjava aplicar tots els recursos del saber

(1) Vegi's *Luis Vives*, per Emili Vanden Bussche, en *La Flandre*, 1876, p. 306. Fou en Abril de 1521, naturalment, abans que tingués lloc el matrimoni de Vives en 26 de Maig de 1524.

(2) Emili Vanden Bussche, p. 310 i notes.

(3) *Opera* (1782-90), vol. VII, p. 191. Lletre a Erasme datada de Bruges, Calendes d'Octubre 1528.

(4) Foster Watson: *Vives on Education*, p. 278.

(5) *Ibid.*, p. 283.

i de la cultura al servei social dels seus semblants. L'amor envers la seva ciutat nadiua, envers la seva patria, la seva segona Valencia, havia estat desenrotllat segons aquella penetrant observació sensible de la seva juvenesa, qui aportà a la fascinació que li produïen les laborioses demores d'homes i dones a Valencia, en la Llonja, en el Mercat (1), en els carrers, un tipus d'interès humà molt diferent del d'Erasme. Quan parlem d'Erasme com a *Roterodamus*, la significació del nom de població és negligible, però el dir Vives *Valentinus* és ple de significat, puix inclou tot ço que vol dir el *gran valenciano*. Això només se comprèn quan comprovem que'l *leit motiv* de la darrera obra de Vives no era únicament l'ensenyança, sinó l'ensenyança inscrita en la causa del *Bé Públic*.

IX

VIVES A ANGLATERRA

Només s'han esmentat dues fonts, la influència de les quals damunt de Vives és d'importància capdal, vora la influència espanyola, és a dir, la de París i el seu directe comerç amb Erasme. Ja hem mostrat com la força real de Vives sols se manifestà quan vingué a resisitir ambdúes influències, amb tanta vigoria com s'havia adherit an elles i se les havia assimilats en un principi. Caldria plantejar-se aquest problema: Com i d'on rebé l'exercitament preparatori, primer per a rebre i després per a resistir aquestes influències? La resposta que pot fer-se és, que'l rebé probablement del seu element espanyol, derivat de la seva plenament i pregona exercitada «observació silenciosa» (per a usar la seva mateixa frase) de la natura valenciana física i humana, i el gradual desenrotllament de la seva irrestingible, activíssima i espontania confiança en la veritat i en el bé.

Per aquests vastos punts de vista hem desitjat en aquest article trobar la preparació necessària.

Si el nostre anàlisi fos correcte, l'element espanyol i especialment el valencià foren importants en el desenrotllament de Vives. I ara és possible afegir-hi alguns detalls encara més confirmadors i complementaris.

Durant els anys 1523-1528, en els quals Vives visitava Anglaterra venint de Brujes part de l'any, dedicà part de cada visita a la Cort anglesa. Així, la princesa espanyola Catarina d'Aragó havia reunit al seu entorn un grup espanyol. D'ençà que arribà ella a Anglaterra en 1501, havia estat introduït en la Cort anglesa un poderós element espanyol. En una carta escrita en espanyol en 1505, Catarina, més tard princesa de Gales, parlà en favor de D.ª Maria de Salazar, una dama espanyola al servei de la difunta regina consort d'Enric VII, i en l'època d'aquella lletra, al servei de la mateixa Catarina. També envià el seu servent Joan de Ascucyia amb una missió semblant al seu pare, Ferràn d'Espanya. En una altra lletra, Catarina refereix que sis dames espanyoles que anaren amb ella a Anglaterra havien entrat al servei de la regina consort i la mateixa Catarina no tenia diners per a donar-los qualque recompensa, i apel·lava al seu pare perquè la pensionessin. En una altra lletra se queixa de la inatenció i de la fredor envers sos devers de l'embaixador espanyol, Puebla. També Cata-

---

(1) Certament, el mercat de Valencia és un dels més remarcables centres del món, en quant a riquesa de color, per la seva concurrència variada de catalans, castellans, alarbs, bomians, pels trajos i per les llegums, peixos, ous i altres articles que s'hi venen.

rina diu necessitar diners que Puebla retenia per a enviar la seva donzella donya Elvira de Manuel, a Flandes, a casa d'un oculista que va curar a la infanta D.ª Isabel d'una oftalmia. En 1506 Felip i Joana, rei i regina de Castella, cunyat i germana de Catarina, després d'haver sofert recentment un naufragi, visitaren la cort anglesa, en la qual ocasió Catarina i una dama espanyola amb ella, amb trajos espanyols, ballaren plegades. En aquell temps, encara que Catarina ja feia quatre anys que era a Anglaterra, confessa que no comprèn l'anglès. Evidentment, les converses més importants les tenia amb el seu seguici d'assistens espanyols i la seva relació amb el rei Enric VII fou probablement en llatí (1).

En altres lletres Catarina se refereix a membres del seu seguici, com és D. Pedro de Ayala. Demana un frare espanyol com a confessor. Nomena el seu missatger Calderón. En 1509 se queixa d'un altre embaixador espanyol, el comandant de la Membrilla. Fa esment de Janina de Cuer i d'Alonso d'Esquivel, que estan al seu servei. Com a exemple del seu estret contacte amb els interessos espanyols, pot citar-se una lletra de 6 de Gener de 1518 enviada de la ciutat de Sant Domingo, illa espanyola «en les Indies de l'Oceà», escrita per Pasamonte, embaixador espanyol en aquell país (2). Tindrà de regonèixer-se que la princesa Catarina, qui esdevingué regina quan el seu marit Enric VIII va pujar al trono en 1509, escrivint sempre en espanyol al seu germà i durant alguns anys ignorant de l'anglès, donà un tint espanyol a la Cort. La seva bondadosa consideració envers Vives ja abans que anés a Anglaterra, en 1523, és segurament exemple del seu afecte als espanyols i del plaer que prenia en ses relacions socials amb Espanya.

Fou, doncs, a una Cort on els espanyols disfrutaven d'alt favor, que Vives anava en aquelles parts de les visites (entre 1523 i 1528) que feia a Londres. El seguici espanyol de la princesa Catarina havia esdevingut el servei de Catarina quan fou regina (3). Els seus oficials, encara que estrangers, reberen altes graduacions, per exemple Jorge de Azteca, son confessor, que fou fet bisbe de Llandaff a Gales (4). Els residents espanyols a Londres rebien inusitades mostres del reial favor, i se refereix que un d'ells declara que Enric VIII era generós per a tothom, especialment per als espanyols (5).

Gran nombre d'anglesos visitaren Espanya, entre ells Lord Berners i l'escriptor Cuthbert Tunstall, més tard bisbe de Londres. El primer d'ells interessat pels llibres d'Antonio de Guevara, i un dels primers en introduir llibres espanyols a Anglaterra, traduí en 1534 una part del *Libro Aureo* de Guevara (1529). Una de les donzelles de la regina Catarina fou D.ª Catalina de Guevara i s'ha suposat que era parenta d'aquell escriptor tan conegut (6). La visita de Tunstall a Espanya té interès pel fet, que esdevingué un dels millors amics de Vives a Anglaterra. Sir Francis Bryon fou un cortisà important, la germana del qual se maridà amb sir Harry Guildford. Guildford, junt amb un altre anglès, havia estat fet cavaller per Ferràn *el Gran* en 1512 a Burgos (7). Era germà de sir Tomàs Wyatt, qui fou un temps embaixador anglès a Espanya, i més tard escrigué poesies que ofereixen influències espanyoles. Hi hagué matrimonis mutuels entre'ls membres de les Corts anglesa i espanyola, essent un dels més coneguts

(1) Per aquests i altres detalls vegi's M. A. E. Wood: *Letters of Royal and Illustrious Ladies*, vol. I, p. 120 i següents.
(2) *Ibid.*, I, p. 145. «Envia a la regina un trajo i una cadena com els usen els cacics, i voldria haver-li enviat alguns lloros, però a causa de l'estació ha tingut por que no podessin viure durant el viatge.»

(3) Vegi's J. G. Underhill: *Spanish Literature in the time of the Tudors*, cap. III. Londres, 1899.

(4) *Ibid.*, p. 57.

(5) En la *Crónica del Rey Enrique Octavo*, editada per Hume, p. 127, citat per Underhill, p. 59.

(6) *Ibid.*, pp. 76-7.

(7) *Ibid.*, p. 72.

el de Lord Willoughby d'Eresby i l'espanyola María de Sarmiento, la íntima servidora de la regina Catarina. Ja's veu, doncs, com en la Cort reial anglesa hi havia un grup de cortisans anglesos relacionats amb Espanya, tant com els meteixos cortisans espanyols. De manera que Vives, a l'anar dels Països Baixos a Londres, no romanía menys relacionat amb els seus interessos nacionals. Més endavant sabem que tingué en certa època un company d'allotjament, Alvaro de Castro, qui va insinuar-li que havent escrit sobre l'educació de les dones el *De Institutione Feminae Christianae*, hauría d'escriure un llibre corresponent sobre'ls devers dels marits. Amb aquest objecte, Vives dreçà un plan d'un llibre així, *en espanyol*, per a adaptar-se a les limitacions lingüístiques del seu amic, obra que després amplificà en la obra llatina *De officio Mariti*, 1529 (1).

Encara que no hi ha seguretat que residissin a Oxford estudiants espanyols entre 1523 i 1528, hi hagueren estudiants a Oxford, contemporanis de Vives, com foren Richard Morison i Thomas Paynell, que s'interessaren per Espanya. Poc abans que Vives anés a Oxford, Richard Hyrde (2) hi havia estat estudiant, però Vives el trobà probablement a la casa de sir Tomàs More a Chelsea. En quant a Berners, Bryan i els altres cortisans relacionats amb Espanya com el grup de Guevara, aquests estudiants acadèmics d'Oxford interessats per la cultura literaria espanyola poden ésser nomenats el grup de Vives. Hyrde traduí l'*Institutione Feminae Christianae* de Vives (1523) a l'anglès en 1540. Morison traduí la *Introductio ad sapientiam* (1523) en 1540. Paynell traslladà en anglès el *De Officio Mariti* (1528) en 1553. Encara que tots aquests llibres foren traduïts del llatí, hi ha qualche raó per suposar que'ls traductors sentien inclinacions vers el pensament i la vida espanyols. Paynell, per exemple, més tard, va traduir una versió francesa de l'*Amadís de Gaula*. Hi havia aquí un cert interès envers lo espanyol, que madurà i devingué una base preparatoria per a la residència dels espanyols a Oxford, tals com Rodrigo Guerrero, Antonio de Corro, Cipriano de Valera, Johannes Thorius, etc., els quals hi residiren més tard, en el segle XVI (3). Naturalment, en el reialme de María I, filla de Catarina d'Aragó, «la més famosa grandesa de Castella i Aragó» (4) freqüentà la Cort anglesa, les càtedres de la qual a la Universitat d'Oxford foren donades a Pedro de Soto i Juan de Villa García, i a eclesiàstics com Bartholomé de Miranda i Alfonso de Castro foren donats càrrecs a Londres (5). En resum, pot dir-se, en quant a la residència de Vives a Anglaterra, que no sols s'hi sentí reforçat i confirmat dins les corrents ja establertes per la regina Catarina, sinó que ell fou també campió, en son lloc acadèmic d'Oxford, de l'interès envers la literatura i el pensament espanyols.

Finalment, durant els dos anys que Vives passà a Breda a Brabant (1537-1539) fou director literari de l'esposa d'Enric, comte de Nassau, D.ª Mencia de Mendoza, una dama espanyola que ell havia conegut de noi a Valencia.

Podem, doncs, dir que en tota la darrera part de la seva vida des de la sortida de Valencia, a Bruges, a Anglaterra, a Breda, mai se trobà allunyat d'una efectiu enrondamment espanyol i que voluntariament trobà relacions, que en tots temps i en tots llocs reforçaren i desenrotllaren conscientment les seves associacions espanyoles.

(1) Vegi's el prefaci del *De Officio Mariti. Opera* (1782-90), IV, p. 302: non solum eisdem uteremur aedibus, et quasi contubernio verum etiam cubiculo communi, qui mihi amore, ac benevolentia mutua, fratris cuiusdam vicem referebat.

(2) Si's vol conèixer tot ço que se sab d'aquests personatges, cerquin-se els seus noms respectivament en el *English Dictionary of National Biography*, J. S. Underhill escriu d'aquests personatges com d'un grup universitari en la seva *Spanish Literature in the England of the Tudors*, pp. 88 i següents.

(3) Vegi's Foster Watson: *Beginnings of the Teaching of Modern Subjects in England*, cap. sobre *The Teaching of Spanish in England*, p. 473 i següents.

(4) Underhill, p. 105.

(5) *Ibid.*, p. 107.

VIVES I ESPANYA

Hi han altres aspectes sots els quals Vives mostra visiblement un tipus espanyol de pensament i sensibilitat. Un d'ells fou la manera com considerava la posició de les dones en societat i la seva recta educació. En altre lloc ja hem apuntat (1) que en «cap país com en Espanya el concepte de la dona silenciosa, obedient, creient, en el convent o fóra d'ell, ham antingut el seu caràcter tan rigorosament com a Espanya». D'aquí, que al tractar de l'educació de les dones, Vives retingués tot ço que li fou possible de les costums permeses per la època allunyant la noia de la societat i de la diversió, per més que fos un campió en advocar per la seva admissió en els estudis savis. Encara que no permetés a les noies jugar amb els nois, ni veure molts homes, segons la opinió mig-erval espanyola, era progressiu en permetre a les noies resar en vernacle, en lloc del llatí. Considera amb horror la idea de la noia llegint antigues noveles de cavalleria, perquè «ha abandonats els cavallers de la Edat Mitjana per a servir sota'ls hèroes de les daurades edats de l'antiguitat». Don Quixot se sentia decantat a salvar només *Amadís*, però Vives, portant més lluny el seu puritanisme, sols hauria permès llegir l'història de la pacient Griselda. La vida de la noia havia d'ésser exclosa del món, i encara que no hagués d'entrar al convent, havia de romandre a càrrec d'una duenya sempre que sortís de casa. L'antiga opinió espanyola se mostrà sovint quan, com a humanista, planejà Vives el seu esquema de l'educació de les noies. La obra *De Institutio Feminae Christianae*, per si sola, és suficient per a indicar que Vives no cessà d'ésser espanyol quan deixà València.

Un altre aspecte sota'l qual Vives conservà el caient espanyol del pensament, en l'últim període de la seva vida, fou en la religió. El seu *de Veritate Fidei Christianae* és catòlic, i, és més, espanyol. El seu mateix títol, el seu objecte, principalment d'establir la veritat cristiana contra'ls Jueus, Serrains i Mahometans, se relaciona especialment amb l'origen espanyol. Així en el *De Disciplinis* declara que tindrien d'haver-hi escoles vernaculars en àrab, la llengua dels Serrains i els Maures, a fi que aquells nois podesin ésser conduïts al cristianisme (2). Però és igualment espanyol en la profunditat de l'impuls pietista, que desitja comunicar als nois. Posseïa, endemés, un misticisme religiós en el qual fou un notable precursor de l'esperit de Santa Teresa. En la seva inbranlable adhesió a la Santa Sèu de Roma, pot veure-s'hi la llealtat espanyola. «Jo'm sotmeto al judici de la Iglesia fins quan me sembla estar en oposició amb els més poderosos fonaments de la raó. Puix jo puc incórrer en error, mentre que l'esglesia mai pot equivocar-se en matèries de creencia» (3).

Fóra fàcil recollir multitud de proves de referències espanyoles en obres semblants de Vives, com no podrien comparar-se amb les d'un altre humanista qualsevol. Se complau en parlar dels seus amics «Jaume Pérez, el meu paisà» (4), Pedro García, el seu amic de París (5), el Cardenal de Lieja, Everard Marck (6), Henry March «el meu

(1) Foster Watson: *Vives and the Renaissance Education of Women*, p. 22 i següents.

(2) *De Tradendis Disciplinis*, III, cap. I. *Opera*, vol. VI, p. 300.

(3) *De Veritate Fidei Christianae. Opera* (1782-90), vol. VIII, p. 22.

(4) Traducció de la *Civitas Dei de sant Agustí* de Vives, per Healey.

(5) *Ibid.*, p. 790-1.

(6) *Ibid.*, p. 33.

oncle» (1). «El meu deixeble, Juan Vergara» (2). Parla en una de les seves lletres de la seva germana i desitja que vingui a viure amb ell a Bruges (3). Parla amb entusiasme i respecte dels grans navegants espanyols, però amb l'optimisme d'un profeta remarca: «Peter Martir ha compilat un monument de llibres en les seves histories dels navegants de l'Oceà, i el descobriment del Nou Món que tingué lloc en aquell temps. Però d'ençà d'aleshores ja havien seguit més grans esdeveniments, els quals no podran menys de semblar fabulosos a la posteritat» (4).

Ja hem apuntat la llealtat de Vives envers l'Església Catòlica, però el seu Catolicisme anà més endavant del que la Iglesia podia tolerar, i encara que a molts no'ls sembli fàcil poder reconciliar la aparent contradicció, malgrat ésser sotsmès a la Sèu Papal, donà espontània expressió als seus lliures pensaments sobre religió «natural». Els comentaris al text de la *Civitas Dei* de Sant Agustí foren posats per la Iglesia en l'*Index Expurgatorius*. Però l'expansió de les intel·ligències i dels cors dels homes era inevitable un cop descobert el Nou Món, i ja no podia ésser continguda.

Així, Vives ataca el problema de l'home «que viu en les illes impies de l'Oceà, qui mai han sentit parlar de Crist» i declara que aquest home «pot atènyer la *gloria d'un Cristià*» observant els dos abstractes de tota la Llei i dels Profetes, és a dir el perfecte amor envers Deu i envers el proïsme. Tan gran benedicció és l'ésser bo, fins quan no teniu qui us ensenyi la bondat.» El descobriment espanyol d'Amèrica creà una expansió de cor i d'intel·ligència en Vives que transfigurà tota mira estreta de salvació, i la seva generositat humanista envers els homes acabats de descobrir en les illes occidentals, no estava potser deslligada psicològicament, per altra banda, de les seves vives simpaties envers els diversos tipus humans que havia vist a la Plaça del Mercat de Valencia.

Vives se refereix diverses vegades als descobriments fets per Espanya en les illes del Oest i a la India. Ningú pot dubtar de la intensitat del sentit de nacionalitat en Vives quan llegeixi l'ardent dedicatòria (5) del *De Tradendis Disciplinis* a Joan III, rei de Portugal. «Els teus progenitors gosaren deixar Portugal per a explorar les mars noves, les noves terres, els nous incògnits climes. En primer lloc expulsaren els àrabs i prengueren possessió del mar Atlàntic. Foren empesos camí del sol amunt (l'Equador) i havent atravesat la mar del Sud, el Sud d'Etiòpia, penetraren en el territori oposat al nostre; d'allí al mar Roig i fins més amunt de l'entrada del Golf Pèrsic, on erigiren fortificacions. Després viatjaren al nord de la boca de l'Indus, i establiren llur autoritat damunt les incultes i beneides costes de tota la India. Els uns han ensenyat els camins del cel i de la mar, parts que abans no eren conegudes ni de nom. També han descobert pobles i nacions que «compleixen meravellosos rites religiosos i es troben en estat de barbarie, malgrat posseir riqueses envers les quals el nostre poble sent tan ardent inclinació: *Tot el mon queda obert a la raça humana.*»

En les *Exercitationes* (6) en la descripció d'una casa moderna ben amoblada, Vitruvi l'arquitecte, crida l'atenció envers les pintures de la sala. «Aquesta és una repre-

(1) Traducció de la *Civitas Dei* de St. Agustí p. 731.

(2) *De Tradendis Disciplinis*, Llibre IV, cap. 5. *Opera*, VI, p. 373. Per a ressenya sobre Juan Vergara vegi's Von Hefele, *Life of Cardinal Jiménez*, p. 196.

(3) *Opera*, I, p. 5.

(4) *De Tradendis Disciplinis*. *Opera*, VI, p. 399.

(5) En varies ocasions Vives dedicà els seus llibres a espanyols. Una d'aquestes dedicatòries mereix atenció i és la del *De Officio Mariti* a Joan Borgia, duc de Gandia, ciutat de la mateixa província de Valencia, d'on era Vives. Carles V tenia en alt concepte a Borgia i el féu virrei de Catalunya. Vives, en la seva dedicatòria, expressa gratitud envers la gran bondat de Borgia a Honorat Joan, «*civis noster*» i també a Juan Andrés Straneus, un altre valencià que li havia parlat en una lletra de la bona voluntat de Borgia.

(6) Diàleg XII, *Domus*.

sentació dels fonaments del cel, aquesta mostra el lloc que ocupen la terra i la mar. Aquí teniu el món, recentment descobert per les navegacions espanyoles (1).

Vives conta histories de viatges mariners. «Hi ha una gent nomenada *anthropophagi*, o caníbals que viuen de carn humana» (2).

Aquesta vasta nova coneixença del món, la utilisa Vives així, per a fins educatius. Al estudiar geografia, que havia estat reduïda fins aleshores a la geografia antiga, Vives és el primer qui considera desitjable el coneixement de la geografia del dia. «Que el deixeble estudiï els mapes de Ptolomeu si pot trobar-ne una edició corregida. Que hi afeixegi els descobriments dels nostres (és a dir espanyols) compatriotes en les fronteres de l'Est i de l'Oest (3)». Aplica la seva atenció als meravellosos llibres de navegació i descobriments, escrits pels espanyols. Vives fou el primer en indicar que aquests llibres i aquests assumptes deurien ésser inclosos en la perspectiva educativa del curs històric dels estudiants. No és, doncs, sorprenent que Vives sia el primer en indicar la navegació com a tema per al curs en l'estudi de les ciències matemàtiques (4).

No deixà Vives de manifestar un interès tot modern, envers les fonts de la pròpia història nacional espanyola. El següent passatge (5) penso que és poc conegut. «A Espanya, abans que s'hi trobés l'or i la plata, no hi havia guerres, hi havien qualques filòsofs i el poble vivia amb una religiositat meravellosa. Cada societat tenia un magistrat anual, triat entre la categoria d'homes més savis i judiciosos. L'equitat era doncs, el veritable executor de la justícia, sense protestes contra la llei; (efectivament els Turdetans, avui dits andalusos, havien posseït antigament certes meravelloses lleis escrites). No s'aixecaven mai disputes; i si alguna se n'aixecava més aviat se referia a l'emulació en les virtuts, a la investigació de les causes naturals, als déus, a les bones faisons, que els savis discutien i demanaven la col·laboració de les dones. Més tard, certes muntanyes plenes de metall a l'interior esclataren i s'incendiaren i l'or i la plata barrejats dugueren l'admiració envers ells a l'esperit dels homes. Mostrant l'or i la plata als fenicis qui eren allavors els marxants generals del món, barataven amb ells els metalls, com si fossin objectes sense valua. Els fenicis aleshores observant aquest joc, se posaren en connivència amb alguns Asiàtics i Grecs i així sovint acudien an aquell país portant-hi una multitud d'homes, a voltes amb grans navilis i altres vegades amb només dues o tres naus mercants.

«Are bé, alguns d'ells agradats de l'aire i la terra o bé estimant l'or més que'ls seus déus, establiren a Espanya la seva residència. Després foren enviades a Espanya colònies de tota l'Asia i de les illes adjacents i aquestes escamparen les seves depravacions entre'ls ignorants naturals del país. Més endavant començaren els espanyols d'admirar les seves pròpies riqueses, a combatre, a saquejar-se entre ells, primer privadament i poc després amb exèrcits sencers, portats per guies estrangers, els fenicis, autors de les seves dissorts presents i futures. Les bones maneres desaparegueren, l'equitat s'acabà. Vingueren les lleis amb l'extracció dels metalls i els altres tràfics. I aleshores, adieu filosofia! totes les arts caigueren en la més completa ruïna. Puix ja no eren escrites, sinó que passaven per la tradició de boca a orella. Ço que en romanía fou renovat en temps de la pau romana. En un principi els gots i més tard els sarraïns les tragueren a llum d'entre les seves fonts vulgars. Existeix un antic document procedent dels temps

(1) Foster Watson: *Tudor School-boy Life*, p. 95.

(2) Vegi's la traducció dels *Comentaris a la Civitas Dei de Sant Agustí* de Vives per Healey, p. 842. Això recorda l'*Othello* de Shakespeare, I, iii, 143-4. «I dels caníbals que's mengen entre ells, els antropòfags.»

(3) *De Tradendis Disciplinis*, llibre IV, cap. I. *Opera*, VI, p. 349.

(4) *De Tradendis Disciplinis*, llibre IV, cap. 5. *Opera*, VI, p. 372 i també p. 374.

(5) Traducció per Healey (1620) dels *Comentaris a la Civitas Dei* de Vives, p. 297.

antics escrit en grec i en llatí amb el qual espero il·lustrar l'original de la meua *terra nadiua*» (1).

Cal apuntar que Vives *parla explícitament en favor de la pròpia terra nadiua, la patria*. Al discutir la qüestió de l'educació pública comparada amb la privada, Vives remarca: «Hem de tenir presents els interessos de la llar, de la patria i servir-la» (2). I també diu Vives: «En l'època actual, quan la idea del bé públic interessa a pocs, més ben dit, a ningú, aquest ofici (el de tutor) si és en efecte menyspreat per tots els homes, no per això ha de renunciar-s'hi, al contrari, per *amor envers la pròpia patria* ha d'ésser desitjat i adoptat. Però avui en moltes nacions l'amor envers la patria no és sisquera comprès, de tal manera que quiscún viu i es preocupa només per ell mateix» (3).

Les al·lusions freqüents als alarbs serraïns, àrabs, turcs, mahometans poden assenyalar l'especial interès de Vives envers el seu origen valencià. Se mostra informat dels metges aràbics Avicenna, Rasis, Averrces, Mesues (4). Inquireix en la qüestió de si deuen ésser preferentment estudiats, els escrits dels autors aràbics sols amb els jueus i els pagans (5). I exclama: «Si els àrabs i nosaltres (els espanyols) tinguéssim un llenguatge comú, jo crec que alguns d'ells se posarien d'acord amb nosaltres (en religió) (6). Jo desitjaria —continúa— que s'establissin escoles de llengües no solament amb llatí, grec i hebreu, sinó també amb àrab per aquells el vernacle dels quals és l'àrabic.» En un passatge sobre l'ensenyament del llenguatge dóna un exemple de la manera de pronunciar l'àrab (7).

En les *Exercitationes* Vives se refereix al tocador àrab de flauta que fou induït a cantar per un òbol, i que sols va ésser reduït al silenci rebent-ne tres (8).

També en les *Exercitationes*, al descriure les diferents maneres d'escriure, ho il·lustra amb l'exemple dels alarbs, qui escriuen «servint-se de càlems i de dreta a esquerra» (9). Però per molt que vulgui il·lustrar amb l'exemple dels àrabs, clarament considera l'estudi llur molt perillós. Parlant de l'estudi de la Natura, diu que «la ignorant, estúpida i dolenta parla dels àrabs no deuria estudiar se» (10). I també diu: «Certes falses impostures no mereixen els noms d'arts o ciències, per exemple els artificis de dimonis i endevinaires, com són la piromancia, necromancia, quiromancia, astrologia. Són diferents entre'ls egipcians i els caldeus i no són els mateixos entre'ls grecs i els àrabs» (11).

Els exemples amb usatges i costums espanyols són freqüents en Vives. Així, en les *Exercitationes* trobem referències al vi espanyol (12), a l'aigua espanyola (13), al formatge espanyol (14), als berrets espanyols (15), a les sabates espanyoles (16), als barbers espanyols (17), a una xarxa mosquitera (18), a les cartes espanyoles (19), als

(1) Vives fou un advocat (probablement el primer) de l'estudi de la història moderna a l'igual de l'antiga. Indica l'estudi dels historiadors moderns qui escrigueren en vernacle, com l'espanyol Valera (no he pogut encara saber qui fou aquest autor). *Opera*, VI, p. 400.

(2) *De Tradendis Disciplinis*, llibre ii, cap. 2. *Opera*, VI, p. 279.

(3) *Ibid.*, VI, p. 280.

(4) *De Tradendis Disciplinis*, llibre IV, cap. 7. *Opera*, VI, p. 381.

(5) *Ibid.*, I, VI, p. 48.

(6) *Ibid.*, VI, p. 92.

(7) *Ibid.*, VI, p. 313.

(8) En el Diàleg *Triclinium*. *Tudor School-boy life*, p. 127.

(9) Foster Watson: *Tudor School-boy Life*, p. 70.

(10) *De Tradendis Disciplinis*, llibre IV, cap. I. *Opera*, VI, p. 348.

(11) *Ibid.*, VI, p. 251.

(12) Foster Watson: *Tudor School-boy Life*, pp. 130 i 145.

(13) *Ibid.*, p. 141.

(14) *Ibid.*, p. 146.

(15) *Ibid.*, p. 87.

(16) *Ibid.*, p. 85.

(17) *Ibid.*, p. 212.

(18) *Ibid.*, p. 115.

(19) *Ibid.*, p. 189.

hostals espanyols (1), als una mica impetuosos espanyols (2); al terme espanyol per anomenar el delfí (3), al terme espanyol per les places en general (4), al Triomf espanyol (en les cartes de jugar) (5). Esmenta les olives de la Bètica, però diu que les de les illes Balears són millors (6). Parla del vi negre de Sagunte (7) i de la *roja sandaraca* de la ciutat espanyola de Màlaga (8).

En *De Institutione Feminae Christianae* Vives desitja que les noies mai facin presents ni els rebïn d'un home. Encareix aquest punt servint-se d'un proverbi espanyol: «La dona que dona un regal, se dona ella mateixa; la dona que accepta un regal se ven ella mateixa. Per tant, una dona honesta mai deu donar ni rebre» (9). En *De Tradendis Disciplinis*, tractant del valor educatiu del «jòc» per als nois, Vives remarca: «Els espanyols diuen sabiament en un proverbi que la dignitat de l'ofici i del jòc són les pedres de toc de les intel·ligències» (10).

Quan considerem la força acumulada d'aquests exemples de les influències espanyoles en els escrits de Vives, ens semblarà ja inadequat el descriure Vives «com espanyol només per accident de la seva naixença». Més bé sembla ésser particularment espanyol pel seu origen, per les circumstàncies que l'envolten, pels interessos que manifesta, i un dels més grans espanyols del seu temps. El professor Bonilla fa una remarca interessant referint-se a la dedicatòria d'una de les més grans obres de Vives, el *De Anima et Vita*, a D. Francisco, duque de Béjar i conde de Benalcázar. Diu (11): «Nótese una singular coincidència: Vives dedica su obra al duque de Béjar en 1538; sesenta y siete años más tarde, en 1605, Miguel de Cervantes Saavedra dirige a otro duque de Béjar *El Ingenioso Hidalgo*... Así fueron honrados los duques de Béjar por el primer filósofo y el primer novelista de nuestra patria.»

Espanyols són tots dos, Vives i Cervantes, i a l'ensens, malgrat les fonts espanyoles de les seves inspiracions i el fons espanyol del seu pensament, com els més grans homes de tots els països, apertanyen al món en la més gran mesura. Vives, en la veritable època en què Espanya prengué consciència pròpia de sa expansió territorial, digué referint-se als vastes dominis de Joan III, «Tot el món és obert a la raça humana»: és encara molt més cert que la valua de la grandesa intel·lectual i moral no queda confinada sols en la nació a què apertany l'individu. En el cas de Vives ja veiem com no existí *estretor* de província, nació ni creencia. Com ell deia a Erasme: «Jo ofereixo les meves grans provisions per al bé públic.» Amb tot i ésser distintament espanyol, desitjà ésser cosmopolita en el servei de l'educació i de la societat.

FOSTER WATSON

University College of Wales, Abersystwyth.

(Traducció de J. FARRÀN)

-
- (1) Foster Watson: *Tudor School-boy Life*, p. 126.
(2) *Ibid.*, p. 104.
(3) *Ibid.*, p. 165.
(4) *Ibid.*, p. 92.
(5) *Ibid.*, p. 189.
(6) *Ibid.*, p. 144.
(7) *Ibid.*, p. 138. Considera Sagunte que és Murviedro en la *Ovatio Virginis Mariae*, la ciutat d'on Parthenius Tovar anà a València. *Opera*, VII, p. 127.
(8) Foster Watson: *Tudor School-boy Life*, p. 127.
(9) Foster Watson: *Vives and the Renaissance Education of Women*, p. 98.
(10) *Opera*, VI, p. 292, «dignitatem and lusum coticulas esse animorum».
(11) *Luis Vives*, p. 247.

NOTA. — Una de les relacions més interessants de Vives amb Espanya és la invitació que li dirigí la Universitat d'Alcalà, al morir Antonius Nebrissensis (1), de succeir-lo en la càtedra que aquest escriptor havia desempenyat.

Vives fou recomanat tan poderosament a la Universitat, que'l Senat decidí oferir-li el càrrec sens cap competència. Sembla haver emprès el viatge cap a Espanya en Maig de 1523, però no s'ha aclarit si aquest viatge estigué o no relacionat amb aquella proposició. Lo cert és que s'aturà per visitar Anglaterra i passà allí alguns mesos. No se sab res més del seu professorat a Alcalà. Bonilla ha publicat la lletra de Joàn Vergara donant detalls del càrrec i de les autoritats de la Universitat d'Alcalà que li oferien aleshores, en el llenguatge més generós i apreciator. El professor Bonilla indica que Vives esperava obtenir qualque pensió literaria a Anglaterra al servei del rei Henric VIII i de la regina Catarina. La pensió anual pagada a Vives consta en els comptes del Tresorer de la Cambra el dia de la Verge, en 1529, i era aproximadament de £ 20 per any; mes no's fa esment si aquesta suma incloïa també la pensió de la regina Catarina. Probablement era només la pagada pel rei. Joàn Vergara diu que'l salari ofert a Vives per la Universitat d'Alcalà era de 200 florins d'or, i una casa.

Es digne de consideració el fet que Vives se casés amb Margarida Valldaura l'any següent, 1524. No és possible que la raó que tingué Vives per a refusar un lloc que semblava tan atractiu, com la successió d'Antonius Nebrissensis, estigués relacionada amb Margarida? Ja coneixem la devoció de Clara Valldaura, la mare de Margarida, envers el seu marit, malalt incurable. Coneixem l'afecte de Margarida i la seva llealtat envers la afligida llar; puix Margarida, quan se casà amb Vives, mai l'acompanyà en les seves perllongades visites a Anglaterra. No pot ésser que Margarida no volgués abandonar la seva família en aquella calamitosa època casant-se amb Vives, i anant amb ell a Alcalà, sinó que va ésser induïda a casar-se amb ell amb la condició de continuar estant al servei de la llar, de la seva família durant les seves periòdiques absències d'Anglaterra, a la cort i a Oxford? Si ambdós, Lluís Vives i Margarida Valldaura, haguessin només hagut de considerar els seus interessos, l'atractiu d'Alcalà, amb la seva renda segura i la casa franca, dins la seva patrià propia, continuant la tradició literaria d'Antoni, hauria degut ésser irresistible. Fins a obtenir més detalls, tota explicació és conjectural només. Certament, al pensar en l'afecte de Vives envers Espanya, és curiós remarcar que, en canvi, aquest incident ens proporcionà un exemple de la càlida regoneixença dels seus compatriotes, en primer lloc de Joàn Vergara, l'antic deixeble de Vives, i en segon lloc de les autoritats de la Universitat d'Alcalà (2).

F. W.

(1) En Juliol de 1522.

(2) Les lletres a què ens referim foren publicades pel Sr. Bonilla i San Martín en la *Revue hispanique*, t. 8 (1901), p. 247-260, en l'article *Clarorum Hispaniensium Epistolae ineditae*.